

ELS ARXIUS CATALANS INCAUTATS DURANT LA GUERRA CIVIL I CONSERVATS A SALAMANCA

LA NECESSITAT D'EXPLICAR LA POLÈMICA SOBRE ELS ARXIUS CATALANS A SALAMANCA

Finalitzat el treball de la Comissió d'Experts amb el resultat de dos informes disjunts, emesa la resolució del Patronat de l'Archivo General de la Guerra Civil Española (AGGCE) de no retornar la documentació a Catalunya, és moment de recapitular i avaluar què ha passat durant tots aquests anys de demandes, reivindicacions, polèmiques i negociacions.

S'han escrit moltes pàgines sobre els anomenats «arxius o papers de Salamanca», són nombroses les opinions exposades verbalment o per escrit a diferents mitjans de comunicació, tant genèrics com especialitzats. Però, malgrat l'allau d'informació que hores d'ara podem aplegar sobre el tema, hi trobem a faltar reflexions tècniques que col·laborin a entendre més i millor la polèmica.

Per això, com a primera institució arxivística del país, ens creiem amb el deure de compartir les nostres reflexions amb tots aquells ciutadans que hi estiguin interessats, siguin experts o profans en la matèria, afectats o no per l'espoliació, conformes o discordants amb la reclamació. En qualsevol cas, volem exposar la nostra versió dels fets a totes aquelles persones que desitgin escoltar-la.

Amb aquest objectiu, la direcció de l'ANC preveu publicar el primer trimestre del 2003 un llibre recapitulatiu, on s'explicarà com es va fer l'espoliació, per a què van servir els documents, com es van integrar a l'actual arxiu de Salamanca i com es troben en el present. D'altra banda, també s'exposarà la història d'aquests vint-i-dos anys de reivindicació dels originals catalans, tant des de les diverses cambres parlamentàries (Congrés, Senat i Parlament de Catalunya), com des de l'Administració de la Generalitat. No hi mancaran les opinions i argumentacions dels experts en el tema, els arxivers, ni les referències a situacions similars a escala internacional. I perquè la història sigui completa, també es recollirà el parer dels ciutadans, expressat individualment als diversos mitjans de comunicació o col·lectivament des de plataformes cíviques com la Comissió de la Dignitat.

Ara n'avancem una part del contingut, la que fa referència a les diverses objeccions tècniques per argumentar que els documents han de restar a Salamanca. Per la seva vigència, fem especial atenció en la darrera, l'objecció esmentada per la ministra d'Ensenyament, Cultura i Esports per no retornar res: les recomanacions d'un grup de treball de la UNESCO sobre la conservació d'arxius d'organismes repressius.

Creiem que l'interès general, l'actualitat del tema i la implicació directa d'aquesta institució arxivística justifiquen l'edició d'aquest número extraordinari del Butlletí de l'ANC que avui dediquem als aspectes tècnics de la polèmica que envolta la reclamació de la documentació que el franquisme va espoliar a Catalunya.

JOSEP M. SANS I TRAVÉ
Director

Editorial

Editorial. La necessitat d'explicar la polèmica sobre els arxius catalans a Salamanca **1**

Tema. Els aspectes tècnics relacionats amb la polèmica sobre el retorn de la documentació catalana que es troba a l'*Archivo General de la Guerra Civil Española*, a Salamanca

1. Introducció, **2**
2. Termes arxivístics que es confonen al llarg de la polèmica, **2**
3. Sobre l'espoliació dels documents, **4**
4. Sobre la documentació objecte de retorn, **6**
5. Argumentacions tècniques o suposadament tècniques:
  - 5.1. La primera objecció, 1980-1992: cal identificar els fons, **8**
  - 5.2. La segona objecció, 1992-1995: no perjudicar la unitat de la *Sección Guerra Civil* de l'AHN, **9**
  - 5.3. La tercera objecció, 1995-2002: l'aparició d'una nova font documental —els expedients de confiscacions— pot invalidar el treball d'identificació realitzat anteriorment, **10**
  - 5.4. La darrera objecció, 2002: les recomanacions d'un grup de treball de la UNESCO sobre la conservació d'arxius d'organismes repressius, **14**
6. Consideracions finals, **20**

Breu recull de notícies de premsa apregudes l'any 2002 en relació als fons catalans incautats pel franquisme, **22**

Actes sobre els fons catalans a Salamanca que han comptat amb la participació del director de l'Arxiu Nacional de Catalunya, **24**

Reivindicacions impulsades per altres institucions i entitats, **24**

Edita	Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura
Direcció	Josep M. Sans i Travé
Redacció	Francesc Balada, Àngels Bernal, Josep Fernández, Carles Figuerola, Imma Navarro
Imprès a	Printing Sùria
Tiratge	1.500 exemplars
ISSN	en tràmit
Dip. Legal	B.27.802-2002

**ELS ASPECTES
TÈCNICS
RELACIONATS
AMB LA POLÈMICA
SOBRE EL RETORN
DE LA
DOCUMENTACIÓ
CATALANA
QUE ES TROBA A
L'ARCHIVO GENERAL
DE LA GUERRA CIVIL
ESPAÑOLA,
A SALAMANCA**

1. INTRODUCCIÓ

Aquest informe pretén fer un resum des del punt de vista tècnic de la polèmica sobre els arxius catalans a Salamanca. Les referències als esdeveniments polítics són obligades, ans al contrari no s'entendria res. Es parteix de l'expedient que des de 1992 ha anat elaborant l'Àrea dels Fons de l'Administració de l'ANC i que inclou també documents de les gestions realitzades pel Servei d'Arxius mentre en fou cap el senyor Josep Ma. Sans i Travé, director de l'ANC a partir de 1992.

Durant aquests darrers deu anys, l'expedient de l'ANC s'ha elaborat a partir de la informació obtinguda dels reculls de premsa; del seguiment de les publicacions oficials del Congrés, el Senat i el Parlament de Catalunya; de comunicacions i informacions facilitades pels òrgans superiors, així com dels articles tècnics relacionats amb el tema als quals s'ha pogut tenir accés.

Vint-i-dos anys de polèmica no són fàcils de resumir, però una resposta amb el més pur estil del «*decretazo*» anima a fer-ho per tal d'aportar un gra de sorra en la tasca que ara es planteja de reconsiderar la situació en una conjuntura força complexa.

És innegable que la qüestió de Salamanca té una vessant política, de gran dimensió, i una de tècnica, més petita. Sens dubte des de la vessant política es decidirà si els documents catalans tornen a Catalunya. Però, atès que els polítics de Madrid s'escuden amb dubtosos arguments tècnics, cal reflexionar sobre els aspectes professionals que en els darrers anys s'han posat damunt la taula, les interpretacions *sui generis* dels quals, en boca de diferents ministres i ocupant titulars de premsa, han servit per ajornar el retorn i confondre el ciutadà.

Reivindicacions i negociacions han anat a càrrec dels polítics, bé des de despatxos oficials, bé des de les diferents cambres representatives (Congrés, Senat i Parlament de Catalunya). En algunes ocasions s'ha demanat la participació d'historiadors i, excepcionalment, s'ha demanat l'opinió als professionals dels arxius. Però, fins ara, els historiadors han merescut el qualificatiu d'experts en el tema, mentre que els arxivers

han estat relegats a simples tècnics susceptibles de ser consultats.

Alguns polítics n'han fet consigna electoral; els mitjans de comunicació també han pres partit a favor o en contra del retorn i, tot plegat, ha contribuït a crear un estat d'opinió força convuls: el ciutadà, entès o profà, pren posició radicalment a favor o en contra. Avui el tema afecta la societat catalana i sembla que també bona part de l'espanyola, particularment la de Salamanca.

En aquest estat de crispació, com a professionals dels arxius volem exposar la nostra versió dels fets, fruit de la reflexió tècnica que, si bé no exclou el nostre compromís amb la reivindicació del retorn dels documents, no vol estalviar esforços per analitzar amb rigor arxivístic la polèmica.

Per començar, creiem necessari precisar i comentar alguns termes arxivístics, vinculats a principis reconeguts internacionalment, dels quals en algunes ocasions des de Madrid se n'ha fet un ús singular. Així mateix, abans d'entrar en els aspectes tècnics o suposadament tècnics de la polèmica, recordarem breument com es va fer l'espoliació i de quina documentació parlem.

2. TERMES ARXIVÍSTICS

FONS DOCUMENTAL. Conjunt de documents, de qualsevol tipologia o suport, produït orgànicament i/o reunit i utilitzat per una persona, una família o un organisme en l'exercici de les seves activitats i funcions.

Definició extreta del glossari de la Norma Internacional General de Descripció Arxivística —Norma ISAD(G)— publicada pel Consell Internacional d'Arxius (CIA/ICA).

Comentari: No podem reconèixer el robatori o l'espoliació de documents com a documentació reunida o utilitzada en l'exercici de les activitats i funcions d'un productor (el lladre o l'agressor), ja que els principis i la pràctica de l'arxivística no justifiquen delictes com el robatori o atemptats contra els drets humans com l'espoliació. Pel caràcter excepcional i per la diversitat de situacions que es poden presentar, la decisió sobre com tractar arxivísticament un fons robat o espoliat s'haurà de prendre a partir de l'anàlisi de cada cas concret.

ARXIU. La paraula arxiu té tres accepcions:

- a) arxiu equival a fons documental (En anglès: *fonds*).
- b) arxiu equival a institució o centre que conserva, tracta i difon documentació. (En anglès: *archives*).
- a) arxiu equival a dipòsit, espai físic, on es conserven els documents. (En anglès: *store*).

Definicions del diccionari de terminologia arxivística del CIA/ICA, original bilingüe anglès/francès amb traducció entre altres llengües a l'espanyol.

Comentari: Els principis arxivístics de provenença (identificació del productor) i de respecte a l'ordre originari (classificació i ordenació feta pel productor) es refereixen a arxiu com

Lectura de microfilm a la sala de l'ANC.
© Arxiu Nacional de Catalunya

a sinònim de fons documental; en cap cas no es refereixen a arxiu com a sinònim d'institució o de dipòsit de documents.

PRODUCTOR DE FONDS. Organisme, família o persona que ha produït, reunit i/o conservat documents en l'exercici de la seva activitat personal o corporativa.

Definició extreta del glossari de la Norma ISAD(G).

Comentari: Òbviament el productor serà l'autor dels documents que produeix, però pot tenir dins del seu fons documents rebuts d'altres autors que, tot i així, formaran part del fons del productor. El productor d'un fons és la persona, física o jurídica, que confecciona els expedients i forma les sèries documentals, d'acord amb les competències, funcions i activitats que legalment exerceix. Cal no confondre l'autor d'un document amb el productor del fons. Així mateix, tampoc no s'ha de confondre l'autor del robatori o de l'espoliació de documents amb el seu productor.

AUTOR. Persona o organisme responsable del contingut intel·lectual d'un document. L'autor no s'ha de confondre amb el productor.

Definició extreta del glossari de la Norma ISAD(G).

Comentari: Sempre que sigui possible, s'ha d'identificar l'autor i el productor dels documents. A vegades l'autor i el productor coincideixen, són la mateixa persona física o jurídica, però en qualsevol cas, cal identificar per separat l'autor i el productor.

PRINCIPI DE PROVINENÇA. Principi pel qual s'ha de mantenir com un únic conjunt els documents d'arxiu que les

organitzacions o les persones han produït, reunit i/o conservat i utilitzat en l'exercici de la seva activitat personal o corporativa.

Definició de "provinença" del glossari de la Norma ISAD(G), principi reconegut a tots els manuals d'arxivística general.

Comentari: El principi de provenença vetlla per la unitat de l'arxiu=fons d'un productor. En cap cas no es refereix a la unitat d'un grup de fons o a tots els fons que es conserven en una institució d'arxius.

PRINCIPI D'ORDRE ORIGINARI O RESPECTE A L'ORIGEN. Principi pel qual s'ha de mantenir la classificació i l'ordre seguit pel productor per organitzar els documents. Aquest principi té per objectiu situar la documentació en el seu context.

Principi reconegut a tots els manuals d'arxivística general.

Comentari: En el cas de documentació de l'Administració, sovint per diversos motius no s'ha conservat l'organització feta pel productor. En aquests casos el tractament arxivístic ha d'intentar reconstruir el sistema d'organització, basant-se en les competències, funcions i activitats del productor o bé basant-se en directrius i normes que es poden trobar al propi fons. Mantenir el desordre, la desorganització i la barreja que amb el temps diversos agents han provocat, lluny de garantir una millor comprensió per als usuaris, treu fora de context els testimonis documentals dificultant-ne la consulta i l'estudi.

FONS O DOCUMENTS RELACIONATS. Documents del mateix arxiu o de qualsevol altre lloc, relacionats per qualsevol motiu o associació. La informació sobre els documents relacionats ha de constar als instruments de descripció que l'arxiu posa a disposició dels usuaris.

Extret de la Norma ISAD(G), element 3.5.3. Unitats de descripció relacionades.

Comentari: En qualsevol cas, si bé —quan es coneix— cal informar sobre l'existència de documentació relacionada, això no suposa que els documents relacionats s'hagin de conservar al mateix dipòsit d'arxiu, ni tampoc suposa que hagin de formar part del mateix fons.

TITULAR DEL FONDS. Subjecte que té els drets de disposició final del fons (què, on i com es conserva), així com els drets de difusió.

Concepte jurídic.

UNITAT DOCUMENTAL. La unitat documental pot ser simple o composta. Per *unitat documental simple* s'entén la unitat arxivística més petita i indivisible intel·lectualment (per exemple, una carta, una memòria, un informe, una fotografia o un enregistrament sonor). (En anglès: *Item*). I per *unitat documental composta* s'entén la unitat organitzada de documents aplegats pel propi productor per al seu ús corrent, o bé aplegats durant el procés d'organització arxivística, perquè fan referèn-

cia a un mateix tema, activitat o procediment. Una unitat documental composta és normalment la unitat bàsica d'una sèrie. (En anglès: *File*).

Definició extreta del glossari de la Norma ISAD(G).

Una altra definició d'unitat documental és «Elemento indivisible de una serie documental que puede estar constituido por un solo documento o por varios que formen un expediente.»

Definició extreta del diccionari de terminologia arxivística, publicat pel Ministeri de Cultura l'any 1995.

Comentari: Queda clar que les unitats documentals, simples o compostes, són el testimoni documental del que ha produït el propi productor.

EXPEDIENT. Conjunt de documents constituïts orgànicament per l'administració d'origen, o en el procés d'organització arxivística. (En anglès: *File*; en francès: *dossier*).

Definició extreta del Diccionari de Terminologia Arxivística del CIA/ICA.

Una altra definició d'expedient és: «Unidad documental formada por un conjunto de documentos generado orgánica y funcionalmente por un sujeto productor en la resolución de un mismo asunto».

Definició extreta del diccionari de terminologia arxivística, publicat pel Ministeri de Cultura l'any 1995.

Comentari: Els expedients són la producció documental d'una persona física o jurídica (el productor). En tant que unitats documentals compostes, són el testimoni documental del que ha produït el productor.

FONT/s DOCUMENTAL/s. No té cap entrada específica, ni al glossari de la Norma ISAD(G), ni al diccionari del CIA/ICA, ni al diccionari de terminologia publicat pel Ministeri de Cultura. L'únic que figura en aquesta darrera publicació és el terme «*guía de fuentes*», definit com «Instrumento de referencia que describe los fondos relativos a un tema concreto en uno o varios archivos».

D'altra banda, als diccionaris generals figura el terme *font documental com*: 1) Document que conté informació original i al qual hom pot recórrer, és a dir, genèricament es diu que el document és la font on es troba la informació. 2) Entitat o organisme que, després d'haver elaborat la informació procedent de documents primaris o secundaris, en facilita la consulta, és a dir, les referències sobre els documents que figuren a guies, inventaris, catàlegs o altres instruments de descripció.

Comentari: Les fonts documentals són les referències sobre informacions recollides en qualsevol tipus de suport, és a dir, referències sobre documents produïts per un o diversos productors, que formen part d'un o més fons, i que es conserven en una o diverses institucions d'arxius.

3. SOBRE L'ESPOLIACIÓ DELS DOCUMENTS

Per recordar com es va fer l'espoliació i com es va integrar la documentació a la Sección Guerra Civil de l'Arxiu Històric Nacional (AHN-SGC), antecedent de l'actual Arxiu General de la Guerra Civil Espanyola (AGGCE), reproduïm íntegrament l'article d'Antoni de Senillosa publicat l'any 1980 a la revista *L'Avenç*, núm. 2, amb el títol de «Els Arxius de la Generalitat de Catalunya. 1931-1939». En una exposició clara i breu, l'autor de la primera Proposició no de llei reclamant-ne el retorn —presentada l'any 1980 al Congrés dels Diputats per la dreta de Coalició Democràtica— relata l'origen de la polèmica i la situació dels documents, encara avui vigent en molts aspectes.

«Amb l'entrada a Barcelona de les tropes anomenades nacionals a començaments del 1939, els arxius de la Generalitat de Catalunya corresponents al període 1931-1939 varen sofrir una total dispersió.

La major part de la documentació dels arxius dels Departaments (Hisenda, Economia, Agricultura, Defensa, Cultura, etc.) de la Generalitat que es trobaven instal·lats en diferents edificis de Barcelona, fou segrestada pels Servicis de Recuperación del Ejército Nacional i enviats, dintre de sacs, en camions a la rereguarda.

Uns quants d'aquests documents varen anar a parar al Servicio Histórico Militar del Estado Mayor Central del Ejército, carrer Màrtires de Alcalà, 9 Madrid, on actualment es troben molt ben fixats i catalogats.

La quasi totalitat, però, féu cap a Salamanca. Allà en un antic convent del carrer Gibraltar, 2, tota aquesta documentació, juntament amb moltíssima més procedent dels arxius de partits polítics, sindicats, ateneus populars, cases de cultura, personalitats del món de la política, la cultura i la ciència de tot Espanya considerades com afectes a la República, va passar al servei del Tribunal Especial de Represión de Masonería y Comunismo sota control militar. Uns anys després de la supressió (Llei de 2 de desembre 1963) de l'esmentat tribunal, aquest fons documental amb el nom de Biblioteca y Archivos de la Delegación Nacional de Servicios Documentales i dependent de la Presidència del Govern, fou a poc a poc posat a disposició dels investigadors nacionals i estrangers, en la mateixa situació que l'havia deixat el personal al servei del Tribunal.

Tota aquesta documentació està disposada en gairebé vint-i-dos mil lligalls (21.813) distribuïts en dues seccions: la Sección Militar amb 14.286 lligalls i la Sección Político-Social amb 7.527. La primera conté bàsicament documents militars o bé directament relacionats amb la guerra en els seus aspectes militars; i en la segona hi ha la documentació de caràcter polític-social, o sigui la procedent de partits polítics, sindicats, etc.

Dintre de la secció militar hi ha tres apartats. La secció polític-social té vint-i-vuit apartats diferents corresponent cadascú a una ciutat, llevat de Gijón que en té sis i Santander que en

té vuit; a Madrid li corresponen 2.721 lligalls i a Barcelona 1.876, les altres ciutats tenen un nombre molt inferior de lligalls (Lleida-65, Castelló-364, València-72, Alacant-153, Vinaròs-13, etc.).

El nom de la ciutat no té gaire a veure amb el contingut dels lligalls corresponents ja que aquest correspon a una zona molt més extensa; així per exemple quasi tota la documentació corresponent a Catalunya (o sigui d'organismes, institucions o bé particulars radicats en ella) es troba en els lligalls de Barcelona i de Lleida, però també n'hi ha alguna en els de Madrid, València, Castelló, etc.

Els lligalls de cadascun dels apartats estan numerats correlativament i per cada apartat hi ha una llista on al costat del número del lligall, hi figura una breu descripció del seu contingut (per exemple: Correspondència, o bé actes, del Sindicat d'Oficis Varis CNT-AIT de Mollerussa): aquesta descripció és tan sols orientativa ja que moltes vegades a dintre del lligall hi ha documents que no figuren en la relació.

Els documents procedents dels arxius de la Generalitat, són, sobretot, en els lligalls de Barcelona, però se'n troben també en lligalls d'altres procedències, p. ex. Madrid. Actualment la documentació dels arxius de la Generalitat està escampada per molts lligalls i barrejada entremig de documents d'un altre origen; amb seguretat es pot afirmar que gran part dels arxius varen ésser destruïts en els primers temps d'ésser a Salamanca. El motiu més possible per destruir-los, segurament, va ser que no tenien cap utilitat per al Tribunal; la prova d'aquesta destrucció és que hi ha moltes carpetes amb l'escut i el nom de la Generalitat impresos, però el seu contingut original ha desaparegut i l'actual no té res a veure amb la Generalitat.

L'any 1977 (Reial Decret 2761/1977, de 28 d'octubre - BOE 267, 8 novembre 1977) tots els fons de la Sección de Servicios Documentales de la Presidència del Govern varen quedar adscrits al Ministeri de Cultura, entre aquests figurava l'arxiu de Salamanca.

Per Ordre del Ministeri de Cultura del 7 de maig de 1979 (BOE, 148-149 del 21 i 22 juny 1979), els fons documentals procedents de la Presidència passen a dependre del Archivo Histórico Nacional formant una divisió independent.

Finalment cal precisar que l'arxiu de Salamanca, ara nomenat Archivo de San Ambrosio, no és en realitat un arxiu en el veritable sentit de la paraula. Allà hi ha l'arxiu, o part, del Tribunal Especial de Represión de Masonería y Comunismo i una pila de llibres, fulletons i documents procedents dels segrestaments fets durant la guerra civil per l'exèrcit nacional; tota aquesta part no és un arxiu sinó un conjunt de materials procedents de molts arxius —entre ells el de la Generalitat— amuntegats en un cert ordre per tal d'ésser utilitzats, al seu temps, pel Tribunal com a font de dades per elaborar els seus informes personals.»

L'article d'Antoni de Senillosa explica alguns dels destins que va patir la documentació, especialment la de la Generalitat, l'objecte de l'article tal i com el seu títol indica. Però volem afegir que l'allau de documentació que va arribar a

Salamanca, al llarg de la dictadura franquista, va tenir diversos destins:

- a. La major part restà a Salamanca amuntegada i barrejada per poblacions, segons d'on procedien les saques de documentació espoliada. Són els lligalls de la Sección Político-Social, els anomenats PS, d'Alacant, Aragó, Barcelona, Bilbao, Cadis, Cartagena, Castelló de la Plana, Extremadura, Gijón, Jaén, Lleida, Madrid, Santander, València i Vinaròs.
- b. Alguns materials, com cartells, mapes, objectes... van ser triats i van passar a constituir una mena de col·leccions de premsa i propaganda. Són els PS cartells, PS targetes postals, PS calendaris, PS làmines, PS banderes i PS mapes-plànols. Les fotografies i les publicacions (biblioteca i hemeroteca) també formen col·leccions a part, però aquestes semblen que han estat formades per la Sección Guerra Civil de l'AHN.
- c. La documentació de les lògies maçonnes també restà a Salamanca, però l'obsessió de Franco pels maçons sembla que va provocar una autèntica dissecció dels documents, segons que es diu a la introducció de *l'Inventario de fondos masones de Cataluña i Baleares*, publicat l'any 1993.
- d. Documentació militar, com ara sobre les Brigades Internacionals, l'Escola Popular de Guerra de Paterna o el Tribunal Permanent del II Cos de l'Exèrcit, es troben als PS militars.
- e. Altres documents relacionats amb l'Exèrcit republicà o amb les milícies populars van ser traslladats als arxius militars; avui deuen ser als arxius militars d'Àvila, Madrid, Segòvia o Guadalajara.
- f. Alguns documents solts es van adjuntar com a prova documental als expedients de la Causa General, nom amb què es coneix el procediment judicial dut a terme des de la Fiscalia del Tribunal Suprem (entre 1940 i 1960, aproximadament) per tal d'esbrinar «los hechos delictivos cometidos en todo el territorio nacional durante la dominación roja». En l'actualitat el fons d'aquest òrgan de la justícia franquista es conserva a Madrid, a la Sección Fondos Contemporáneos de l'AHN.
- g. També es van retornar documents a organismes públics, com ara a l'Ajuntament de Tavernes Blanques (València), al qual es van retornar dos llibres d'actes el 17 d'agost de 1957, segons consta a la relació del PS Barcelona 1406. I, segons explica l'historiador Juan García Durán a l'obra *La guerra civil española: fuentes*, publicat per Editorial Crítica l'any 1985, a l'arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers hi ha documentació enviada per l'AHN-SGC.
- h. En resposta a sol·licituds personals, alguns documents varen ser retornats als seus legítims propietaris, particulars que es van mostrar afectes al règim de Franco.
- i. Es diu que testimonis orals de funcionaris de l'època han assegurat que, malauradament, es va destruir documentació. Entre altres historiadors, hi fa referència Josep M. Figueres al seu article publicat a *Els papers de Salamanca: història d'un botí de guerra*.

j. També s'acusa l'historiador Ricardo de la Cierva de consultar documentació que mai no va retornar a Salamanca. Segons sembla, fins al 1970 ell va ser l'únic investigador que va poder accedir als fons de Salamanca. Així ho exposa Rudolf de Jong, de l'Spanish Department de l'International Institute of Social History d'Amsterdam, al seu article publicat l'any 1970 a *Newsletter of the Society for Spanish and Portuguese Historical* (volum I, núm. 3. Octubre, 15, 1970).

En qualsevol cas, volem deixar molt clar que aquesta documentació espoliada ha estat sempre ben diferenciada del fons de la Delegació Nacional de Serveis Documentals (DNSD) que es conserva a l'AGGCE. El fons de la DNSD inclou la documentació dels organismes que la van precedir, la Delegació d'Assumptes Especials (1937-1944) i la Delegació de l'Estat per a la Recuperació de Documents (1938-1944). Però la guia de fons de l'AGGCE, descriu els diferents PS on es troba la documentació espoliada com a agrupacions documentals incloses dins del fons de la DNSD, quan és obvi que el productor de la documentació no és la DNSD i, per tant, no s'han d'integrar al conjunt documental generat per aquest organisme repressor.

Entre la documentació generada per la DNSD i els organismes que la van precedir en les tasques d'informació al servei de la repressió franquista hi ha documentació administrativa referent al personal, a les estratègies i als recursos utilitzats per dur a terme l'espoliació. També hi trobem documents que recopilen dades de republicans considerats *desafectos al régimen*, fins i tot hi ha informació sobre nens, fills de republicans. Les dades de cadascú quedaven breument recollides en un fitxer nominal (sembla que amb tres milions de fitxes) o bé en expedients individuals elaborats a petició del Tribunal Especial per a la Repressió de la Maçoneria i el Comunisme (TERMC).

L'única relació entre la documentació que generava la DNSD i alguns dels documents espoliats que es troben dins dels lligalls dels diversos PS, és que tant a les fitxes com als informes dels expedients nominals hi figura la referència al lligall —o la carpeta— on es troba el document que ha servit de font d'informació.

Per exemple, en dues fitxes del conseller Antoni Ma. Sbert hi figura:

SBERT, Antonio Ma.
Consejero de Cultura de la Generalidad de Cataluña.
Carp. 816.-Fol.-51.-P.S.-BARCELONA.

SBERT, Antonio Maria.
Comisario General Presidente de la Unión Federal de Estudiantes Hispanos, escribe al Sr. Galarza solicita un pase gratuito para un estudiante húngaro.

Leg. 1741. Tom.15. fol.188. P/S. Madrid.

Algunes vegades les referències remetent a articles de premsa, com en aquesta altra fitxa:

SBERT, Antonio Maria

De izquierda republicana, nombrado consejero de cultura de la Generalidad de Cataluña.

A.B.C. Nº. 10477. 18 de Diciembre de 1936.-

Un altre exemple és l'informe sobre el conseller Joan Comorera (Antecedentes. Expediente nº. 285), emès el 15 de gener de 1946 per la Sección Político-Social de la Delegació Nacional de Serveis Documentals i adreçat al president del Tribunal Especial per a la Repressió de la Maçoneria i el Comunisme, on hi figura la referència a un lligall (Leg.-1.192. Fol-7 P.S. Madrid) i diverses referències a articles de premsa, com ara: Según consta en una nota insertada en «FRENTE ROJO» de Barcelona, nº 531, de fecha 11 de Octubre de 1.938 (Órgano del P. Comunista, S.E.I.C.).- (Sec. Propaganda. Nº.-531).

Cal dir que malgrat la referència, moltes vegades els investigadors no localitzen els documents citats a les fitxes o als expedients del fons de la DNSD dins dels lligalls de documentació espoliada (els anomenats PS). El que diem està avalat per l'experiència de molts professionals de la història que han adreçat consultes a Salamanca, des d'on se'ls ha indicat un lligall d'un PS concret i que, per sorpresa d'ells, a l'hora de buscar el document amb la referència del fitxer, no l'han trobat al lligall corresponent. Ho hem corroborat també el proppassat mes de gener, consultant 200 lligalls dels PS Barcelona, Lleida i Madrid, d'entitats i particulars. En aquests lligalls el desordre hi és sempre present: documents capiculats i girats, manca de qualsevol tipus d'ordre... Tot plegat facilita l'extracció indeguda i alimenta el desordre, el que invalida la possible utilitat de les referències inicials.

En qualsevol cas, si bé aquesta referència es pot incloure a l'hora de descriure la documentació espoliada, no és altra cosa que això: una referència a l'arxiu d'un altre productor. Seria inversemblant de pensar, per exemple, que la correspondència comercial entre dues empreses, on la pràctica habitual és citar "la nostra referència" o "la vostra referència", impliqués que tots els documents de l'una i l'altra empresa, relacionats per referència, s'haguessin de conservar al mateix arxiu formant un "conjunt" documental, totalment artificial. Els documents de l'una i l'altra empresa formaran fons separats que s'hauran de conservar on els seus titulars desitgin o bé on els correspongui per llei.

4. SOBRE LA DOCUMENTACIÓ OBJECTE DE RETURN

Recordem ara quina és la documentació catalana a Salamanca i en quin estat de conservació i tractament es troba actualment a l'Arxiu General de la Guerra Civil Espanyola.

a) **Documentació espoliada a la Generalitat de Catalunya**
507 capsos (=arxivadors o lligalls) de documentació generada per la Generalitat de Catalunya durant la II República.

Sala del Fitxer General de l'AGGCE. Gener de 2002.
© A. Bernal

tics i toponímics elaborats a partir de la relació feta per la Guàrdia Civil, per tant, els índexs pateixen de les mateixes mancances que les relacions.

Dates extremes: 1939, si fem cas del *web* de l'AGGCE, la qual cosa evidencia que el fons no ha estat tractat.

La documentació espoliada es trobava a les saques de PS Barcelona i PS Lleida.

Destaquem: l'origen de les saques de documentació —els PS Barcelona i Lleida— ens indiquen la procedència de la documentació, és a dir, la majoria serà d'entitats i particulars de Catalunya. Però, de la mateixa manera que hi pot haver documentació d'altres indrets, també pot haver-hi documentació generada per entitats i particulars de Catalunya als PS d'altres localitats.

c) Documentació espoliada a lògies maçones

Segons la informació que figura al *web* de l'AGGCE, la Sección Especial o *masónica* està formada per 2.263 unitats, que hem de suposar que es refereixen a dossiers o expedients. A més hi ha 5.037 unitats de biblioteca i 408 d'hemeroteca, que també suposem que es refereixen al nombre de monografies i publicacions periòdiques. Sembla que la majoria de la documentació va ser espoliada a lògies i a particulars de Catalunya i les Illes Balears.

La documentació de Catalunya i les Illes està descrita a l'*Inventario de fondos masonicos de Cataluña y Baleares*, publicat l'any 1993 pel Ministeri de Cultura. Va dirigir aquest tractament l'arxivera de l'AHN-SGC Blanca Desantes, i el va classificar i descriure juntament amb dues alumnes d'una escola taller.

Al primer volum d'aquest inventari s'exposa la metodologia seguida i les tasques realitzades durant el tractament: identificació del productor (compte! respectant el principi de provenença), canvi d'unitats d'instal·lació, descripció en base de dades i elaboració d'índexs (geogràfic, institucional i de matèries).

Destaquem: A partir de l'inventari en base de dades es poden reconstruir els fons segons els seus productors. La reconstrucció física no s'ha fet, argumentant que hi ha treballs de recerca que inclouen la referència als antics lligalls. Val a dir que la reconstrucció física, conservant la informació sobre el lligall (o en altres casos els PS) on es va instal·lar la documentació espoliada, és possible (més encara amb els actuals recursos informàtics a l'hora de descriure) i no invalidaria cap referència citada en treballs de recerca i seria molt més útil per a la consulta dels usuaris. És a dir, amb el tractament arxivístic dels fons maçònics de Catalunya i les Illes s'han reconstruït els fons intel·lectualment, però no físicament. La reconstrucció intel·lectual és la més difícil però, com que forma part de l'anàlisi arxivística, no s'ha estalviat de fer. La reconstrucció física hauria estat pura mecànica havent fet abans la intel·lectual.

Documentació identificada segons el productor. Arxivada, classificada, descrita i reproduïda en microfilm. Es pot consultar còpia en microfilm a l'ANC (561 rodets).

Dates extremes de la documentació: 1921-1939. (Així consta també al *web* de l'AGGCE).

La documentació espoliada es trobava a les saques de PS Barcelona, PS Lleida i PS Madrid.

Destaquem: a partir del productor —el titular del fons, la Generalitat—, aquesta documentació forma un conjunt diferenciat de la resta de documentació que es troba a Salamanca.

b) Documentació espoliada a entitats i particulars de Catalunya

1.879 caps (=arxivadors o lligalls) de documentació generada per entitats públiques i privades i per particulars. D'aquests 1.879 lligalls es va separar la documentació de la Generalitat que ara es troba instal·lada en 507 lligalls.

Documentació per identificar. Es conserva barrejada tal com la va deixar la Guàrdia Civil que la va consultar per confeccionar el fitxer de la repressió i els expedients personals d'antecedents.

No està correctament arxivada, no s'ha classificat i no s'ha reproduït. L'únic instrument de descripció que s'ofereix als investigadors és la relació feta per la Guàrdia Civil durant la repressió. Es tracta de relacions parcials, incorrectes i sense criteri arxivístic. Només s'hi han afegit uns índexs onomàs-

5. ARGUMENTACIONS TÈCNIQUES

Per tal de seguir la vessant tècnica d'aquesta llarga polèmica hem establert quatre etapes entre 1980 i 2002, cadascuna de les quals es caracteritza per una objecció diferent exposada pel govern de Madrid per tal de no retornar la documentació. A partir de les objeccions, les etapes fixades són:

- 1a objecció, 1980-1992: cal identificar els fons.
- 2a objecció, 1992-1995: no perjudicar la unitat de la Secció Guerra Civil de l'AHN.
- 3a objecció, 1995-2002: l'aparició d'una nova font documental —els expedients de confiscacions— pot invalidar el treball d'identificació realitzat anteriorment.
- 4a objecció, 2002: les recomanacions d'un grup de treball de la UNESCO sobre la conservació d'arxius d'organismes repressius.

5.1. LA PRIMERA OBJECCIÓ, 1980-1992: CAL IDENTIFICAR ELS FONTS

La primera objecció del Ministeri de Cultura, en època de la UCD, sorgeix des del mateix moment que al Parlament espanyol, l'any 1980, es planteja el tema del retorn de la documentació catalana. Si bé d'una banda es reconeix el greuge fet, s'adueix una raó tècnica que dificulta el retorn: cal identificar els fons.

En aquest sentit el ministre Ricardo de la Cierva manifesta a la premsa el març de 1980 (declaracions a *Mundo Diario*) que ajorna la decisió de retornar els arxius perquè, tot i que reconeix el greuge a Catalunya, considera que aquells arxius, atesa la seva finalitat repressiva i el fet que durant molts anys estigueren sota la cura de persones mancades de criteris arxivístics, no disposen d'una classificació adequada que en permeti la individualització correcta i precisa d'acord amb el principi del respecte a l'origen i la procedència dels fons. Cal remarcar que el ministre i historiador Ricardo de la Cierva és un gran coneixedor de l'arxiu de Salamanca, atès que durant el franquisme i aprofitant els seus càrrecs públics en va ser gairebé usuari exclusiu. (L'any 1964 va ingressar com a tècnic al Ministeri d'Informació i Turisme; l'any 1972 ocupa el càrrec de director general de Cultura Popular i entre 1973 i 1974 és president del Consell d'Administració de l'INLE, l'Institut Nacional del Llibre Espanyol).

En aquells primers moments, veiem que els polítics de Madrid reconeixen els productors dels documents espoliats, i implícitament els reconeixen la titularitat. Tant és així que el diputat Antoni de Senillosa, membre de Coalició Democràtica —la dreta espanyola de Fraga Iribarne—, presenta una proposició al Congrés dels Diputats que insta el govern de la UCD perquè amb celeritat es tractin els fons de Salamanca i es traspassin a la Generalitat de Catalunya. És cert que hi ha oportunitat en aquesta actuació, ja que la proposició no de llei es presenta dos dies abans de les primeres eleccions al Parlament

de Catalunya, i també hem de pensar que estàvem en plena transició democràtica quan els polítics volien fer-se portaveus de les reivindicacions populars. Però en qualsevol cas, tant la dreta de Fraga com el govern de la UCD, reconeixen públicament el dret a la devolució.

Per tal d'esbrinar de quins fons es tracta, el conseller de Cultura, Max Cahner, encomana l'estiu de 1980 als arxivistes i historiadors Jaume Sobrequés i Manuel Mundó (ambdós reuneixen la condició d'historiador i responsable d'arxius alhora) un informe sobre els documents que pertanyen a la Generalitat i a altres institucions i associacions catalanes que es troben a Salamanca. L'informe de Sobrequés i Mundó posa de relleu l'amuntegament i la barreja dels fons, fets que fan necessari fer treballs d'identificació per saber amb més exactitud la documentació que s'ha de reclamar.

Aquest mateix any, Josep Benet (diputat al Parlament de Catalunya pel PSUC) pregunta al govern català sobre l'estat de les gestions realitzades per recuperar els arxius. El conseller de Cultura respon que es compromet a iniciar les gestions adients per al retorn de la documentació que és a Salamanca.

Resultat de les negociacions amb Madrid va ser el conveni signat l'any 1982 entre el Ministeri i el Departament de Cultura sobre la microfilmació del fons de la Generalitat de Catalunya a Salamanca. El conveni negociat en època de la UCD se signà pocs dies abans de les eleccions del 28 d'octubre que donarien la victòria al PSOE. Constava en conveni que els treballs d'investigació i selecció dels materials que s'havien de microfilm es farien amb la direcció del cap de la Secció Guerra Civil de l'AHN.

Cal dir que si bé al final del conveni s'esmentava que el Ministeri procediria amb la màxima diligència possible a microfilm els fons documentals referents al monestir de Poblet que hi ha a la Secció Clero Secular y Regular de l'AHN i després també ho havia de fer amb la documentació referent a altres monestirs catalans, en canvi no es feia cap referència a l'altra documentació catalana, la d'entitats i particulars, que es trobava a Salamanca.

Entre el 1983 i el 1986, amb el finançament del Departament de Cultura, arxivistes de la Generalitat i de l'Estat van fer els treballs d'identificació, arxivament, classificació i descripció del fons de la Generalitat. Com hem dit abans, la directora de la Secció Guerra Civil de l'AHN, M. Teresa Díez de los Ríos, en va dirigir els treballs. Si bé amb més lentitud del que estava previst, el Ministeri de Cultura del PSOE va microfilm el fons de la Generalitat i en lliurà còpia a l'Arxiu Nacional de Catalunya (l'any 1986 es lliura el primer microfilm i el 27 d'octubre de 1993 l'últim). L'excel·lent tractament arxivístic realitzat durant aquells anys queda palès a l'inventari publicat pel Departament de Cultura l'any 1992.

Fins aquí no trobem cap discrepància sobre la interpretació del principi de proveniència: els documents espoliats procedents dels arxius de la Generalitat constitueixen el fons Generalitat de Catalunya, atès que la Generalitat n'és el seu productor. De la titularitat no se'n parla, tot i que es reconeix que la Genera-

litat restaurada a partir de 1977 és la institució hereva de la Generalitat republicana i en aquest sentit n'hereta els seus drets, com és el de ser el titular de la documentació. Recordem que en el cas de la documentació produïda per un organisme públic, la titularitat no prescriu.

A primers de la dècada, l'any 1983, el PSUC considera que el conveni de microfilmació ha estat una renúncia a la reclamació dels originals i al reconeixement de la titularitat. Des del Parlament de Catalunya, els comunistes catalans demanen al govern de la Generalitat la rectificació de l'esmentat conveni. En resposta a la interpel·lació del PSUC, el conseller de Cultura, Max Cahner, exposa que no s'ha renunciat a l'objectiu d'aconseguir els originals i que els treballs arxivístics (classificació i inventari) i la microfilmació eren necessaris per poder identificar els documents de la Generalitat, d'entitats i de particulars que s'han de reclamar.

La reivindicació del retorn dels originals de la Generalitat que es troben fora de Catalunya, així com el reconeixement del dret a la titularitat es recullen a la primera Llei d'arxius aprovada pel Parlament de Catalunya l'any 1985.

Entre el 1985 i el 1988, la insensibilitat o el silenci són les actituds de Madrid davant les sol·licituds de retorn que, oralment o per escrit, plantegen diversos alts càrrecs del Departament de Cultura. En concret, des de la Secretaria General de Cultura s'adrecen cartes de petició oficial al Ministeri sense rebre mai cap resposta. En aquestes cartes s'al·ludeixen arguments objectius i de justícia democràtica, però a la darrera, la de 1988, s'hi afegeix un argument jurídic:

Segons l'article 19 del Conveni Internacional de la Haia sobre protecció de béns culturals en cas de conflicte armat —conveni amb l'auspici de la UNESCO l'any 1954, i ratificat per Espanya l'any 1960—, s'estableix la immunitat del patrimoni documental davant qualsevol tipus de requisita o apropiació, es tracti de conflictes internacionals o no. És a dir, l'esperit d'aquest conveni és reconèixer la titularitat del patrimoni espoliat al seu legítim propietari: la víctima de l'espoliació.

L'any 1988, a sol·licitud dels membres del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI), el Departament de Cultura, des del Servei d'Arxius, va consultar la documentació del centre de treballadors mercantils, així com les relacions i els índexs corresponents que hi ha a la Sección Guerra Civil, per tal d'elaborar un informe sobre el contingut del fons, la seva importància i l'embalum. L'examen directe de la documentació i de la descripció va posar de relleu que els documents del CADCI, com els d'altres partits polítics, sindicats i entitats catalanes, continuaven completament desfigurats dins la massa documental allà dipositada. (Al catàleg de l'exposició *Catalunya Avant. CADCI 1903-1939*, publicat pel Departament de Cultura l'any 1992, pag. 119-123, s'esmenta el contingut de l'informe elaborat per Ramon Planes al començament del 1988).

Un any després, el 1989, el Parlament de Catalunya aprova una Proposició no de llei presentada per ERC instant el govern a continuar sol·licitant el retorn i el dipòsit a l'ANC dels fons

documentals de l'Administració de la Generalitat republicana. El mateix mes Minoria Catalana presenta al Congrés una Proposició no de llei similar, però pels vots en contra del grup majoritari al govern, el PSOE, l'esmentada proposició no s'aprova.

- Tanquem, doncs, aquesta primera etapa de negociacions per al retorn amb un reconeixement per part de Madrid del productor del fons (es fan treballs arxivístics per identificar els documents espoliats a la Generalitat), en conseqüència s'accepta el principi de provenença (es descriu i es microfilma el fons generat per la Generalitat republicana) i, basant-se en el respecte a l'ordre originari es classifiquen i s'ordenen els documents (d'acord amb les conselleries de la Generalitat que hi havia durant la II República). Tot i així, la documentació de la Generalitat no retorna i el reconeixement de la titularitat no es fa de manera explícita. La polèmica se centra en la documentació de la Generalitat, i queda en segon terme la reivindicació del retorn de la resta de patrimoni documental català que també es troba a Salamanca: la documentació d'entitats privades i de particulars.

5.2. LA SEGONA OBJECCIÓ, 1992-1995: NO PERJUDICAR LA UNITAT ARTIFICIAL DE LA SECCIÓN GUERRA CIVIL DE L'AHN

L'any 1992, en resposta a una pregunta presentada al Senat per Minoria Catalana, el ministre de Cultura del PSOE, Jordi Solé Tura, diu que hi ha un únic problema per no retornar els fons. Es tracta d'una qüestió tècnica: l'any 1977 els fons espoliats i la documentació generada pel franquisme que es trobaven al convent de San Ambrosio han passat a constituir un "arxiu de grans dimensions" anomenat Sección Guerra Civil de l'AHN. Solé Tura en un joc de paraules diu que no hi ha cap problema de concepte, ni cap problema polític, l'únic problema que hi ha per retornar la documentació catalana és que es posaria en perill la unitat d'aquest arxiu sobre la Guerra Civil.

Valorant la resposta del ministre, cal dir que d'una banda, tènicament els arxius temàtics són una aberració, perquè es basen en la disgregació dels fons originals. D'altra banda, en la resposta hi ha un tripijoc de paraules on es confonen els conceptes unitat d'arxiu (en el sentit d'unitat de fons documental d'un mateix productor) i, una cosa molt diferent, l'arxiu com a institució que conserva fons documentals de diferents productors. A més a més, el ministre no recorda que ni els mateixos franquistes no van respectar aquesta "intocable unitat", ja que des de Salamanca es va enviar documentació espoliada als arxius militars, a l'arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers, a l'Ajuntament de Tavernes Blanques (València) i, fins i tot, se'n va retornar a particulars afectes al règim que havien reclamat els seus originals.

L'arxiu al qual es refereix el ministre és la Sección Guerra Civil, és a dir la institució d'arxius. El que ell considera arxiu unitari no és més que un arxiu artificial —temàtic— sobre alguns aspectes relatius a la Guerra Civil i a la repressió fran-

quista. I només “sobre alguns aspectes» perquè, en el cas de la Sección Guerra Civil, no és pas veritat que tota o bé la major part de la documentació generada durant la Guerra Civil o per a l'estudi de la Guerra Civil es trobi a Salamanca. A més, entre la documentació espoliada hi trobarem documents anteriors a la guerra, que res no hi tenen a veure.

Avui dia, l'arxiu temàtic com a criteri arxivístic és un anacronisme. Certament al segle XIX es van fer diversos intents de crear arxius temàtics, però la selecció de documents per formar un arxiu temàtic sempre serà subjectiva i parcial (és impossible contemplar totes les possibles vessants d'un tema), amb l'agregant que treu el document del seu context original (el fons generat pel productor), fet que dificulta la comprensió del document, confon l'investigador i, en darrer terme, enfosqueix la mateixa anàlisi històrica. Des de mitjan segle XIX, la comunitat d'arxiviers rebutja aquesta absurda idea. Avui dia els centres d'arxius ingressen fons generats per persones físiques i jurídiques relacionades amb l'àmbit territorial (arxiu nacional, comarcal, municipal) o competencial (arxiu universitari, eclesiàstic...) del centre, d'acord amb el que estableix el sistema arxivístic corresponent.

En arxivística, el principi de provenença i el de respecte a l'origen s'apliquen al fons documental. Les institucions d'arxius —els arxius, com els anomenem normalment— no constitueixen cap conjunt orgànic de documents. Els arxius, especialment els públics, apleguen fons o conjunts orgànics de documents generats per diversos productors; és en aquest sentit —i no pas en cap altre— que els arxiviers diem que els arxius (=institució-centre arxivístic) conserven arxius (=fons documentals) de persones físiques o jurídiques. Els primers “arxius”, els que són sinònim d'institució, no són cap conjunt que s'hagi de protegir, mentre que els segons, els sinònims de fons, sí que ho són.

Entre el 1993 i el 1994, diputats i senadors catalans (Minoria Catalana, ERC i IU-IC) presenten preguntes i proposicions no de llei al Parlament de Catalunya, al Congrés i al Senat, on novament reclamen el retorn de la documentació. I, finalment, malgrat l'argument (dubtosament objectiu) de la «unitat d'arxiu» defensat per l'anterior ministre, el 17 de març de 1995, la ministra de Cultura, Carmen Alborch, fa públic l'acord del govern del PSOE de retornar el fons a la Generalitat de Catalunya. Cal dir que el retorn només afectava els 507 lligalls de la Generalitat que s'havien microfilmats.

En el marc de la campanya electoral de les eleccions municipals del 28 de maig de 1995, el Partit Popular de Salamanca orquestra i lidera una campanya contra el retorn dels arxius a Catalunya. El PP aconsegueix una manifestació multitudinària —al voltant de 55.000 persones, segons la premsa— a la plaça Mayor de Salamanca, on es fan parlaments vergonyosos i memorables, com el de l'il·lustre octogenari Gonzalo Torrente Ballester, a qui se li fa dir que “*por derecho de conquista*” els documents no poden sortir de l'arxiu de Salamanca. El PP saldarà l'operació amb el benefici de rellevar el PSOE al capdavant del govern municipal.

En aquest escenari tan escalfat, malgrat l'acord del govern a favor de la devolució, des del Ministeri de Cultura del PSOE s'objectarà que potser hi ha documentació que no s'hauria de retornar. Per tal d'acordar la documentació a retornar, el director de l'ANC, Josep Ma. Sans i Travé, acompanyat d'un dels arxiviers catalans que va identificar i descriure el fons de la Generalitat, Miquel Casademont, i de la cap de l'Àrea dels Fons de l'Administració de l'ANC, Àngels Bernal, el 12 de juliol es reuneix a Madrid amb la subdirectora general de Archivos, Margarita Vázquez de Parga, a qui acompanya la exdirectora de Salamanca que havia dirigit els treballs d'identificació i de descripció, M. Teresa Díez de los Ríos, i el director de la Sección Guerra Civil de l'AHN, Miguel Ángel Jaramillo. Presideix la reunió —diuen que en qualitat d'àrbitre que se suposa que és imparcial— el director general del Llibre, Arxius i Biblioteques de l'Estat, Francisco Javier Bobillo. És en el marc d'aquesta reunió on es plantejarà la propera objecció suposadament tècnica; serà la tercera, que novament ajornarà el retorn.

- Aquesta segona etapa de negociacions es tanca amb un èxit formal: l'acord del Consell de Ministres. Ara bé, qüestions bàsiques de l'arxivística com el principi de provenença i el reconeixement del productor, acceptats en l'etapa anterior, si bé no es qüestionen es minimitzen davant l'interès de mantenir i prioritzar la “unitat” de la Sección Guerra Civil de l'AHN. Com que tècnicament aquests arguments són molt febles, i que fins i tot són aberracions arxivístiques, des de Madrid es buscarà una nova objecció. Pel que fa a la titularitat del fons de la Generalitat, es continua defugint el tema. I, referent al patrimoni documental català que també es troba a Salamanca (la documentació d'entitats privades i de particulars), continua quedant en segon terme de la reivindicació.

5.3. LA TERCERA OBJECCIÓ, 1995-2002: L'APARICIÓ D'UNA NOVA FONT DOCUMENTAL —ELS EXPEDIENTS DE CONFISCACIONS— POT INVALIDAR EL TREBALL D'IDENTIFICACIÓ FET ANTERIORMENT.

A la reunió, celebrada el juliol de 1995, entre tècnics del Ministeri i del Departament de Cultura, els representants del Ministeri fan referència a l'existència d'una nova font, els expedients de confiscacions, que “podria arribar a qüestionar en alguns casos” la procedència atribuïda entre 1983 i 1986 a alguns dels documents de la Generalitat. Com hem dit abans, entre els arxiviers del Ministeri assistents hi havia la directora d'aquells treballs d'identificació, que ara va haver de dubtar de la seva pròpia feina.

El director general, àrbitre “imparcial”, va decidir ajornar qualsevol retorn fins a no tenir l'informe que en aquest sentit estava fent el director de l'arxiu de Salamanca, i va refusar la proposta del director de l'ANC de retornar els lligalls que no

Façana principal de l'AGGCE. Gener de 2002.
© A. Bernal

reunió del 12 de juliol, es procedeix a redactar la Resolució que reconegui la titularitat de la documentació a favor de la Generalitat. A hores d'ara el reconeixement encara no s'ha fet.

El gener de 1996 es constitueix la Junta Superior d'Arxius, òrgan col·legiat dependent del Ministeri de Cultura, amb caràcter assessor sobre patrimoni documental espanyol, a qui se li traslladarà la consulta sobre els arxius de Salamanca. Dels 12 membres que formen inicialment la Junta cap no és arxiver. En forma part l'historiador català Josep Fontana.

A partir de 1996 i fins a l'actualitat, hi ha tot un seguit d'iniciatives parlamentàries (al Congrés, al Senat i al Parlament de Catalunya) que reclamen el retorn dels documents. Amb el PP al govern de Madrid des del 3 de març de 1996, i amb majoria absoluta a partir de març del 2000, els diferents partits catalans (ERC, PI, PSC, CiU, IC-V) presenten nombroses preguntes, interpellacions i proposicions no de llei.

En concret a la Proposició no de llei presentada al Congrés per ERC el maig de 1996 i aprovada gairebé per unanimitat a la cambra (313 vots a favor, un en contra i tres abstencions), s'insta el Govern del PP a impulsar els treballs de la comissió d'experts, constituïda a l'anterior legislatura, és a dir la Junta Superior d'Arxius, per tal que en el termini de sis mesos elevi un informe sobre la documentació generada per la Generalitat de Catalunya durant la II República, que es troba dipositada a la Sección Guerra Civil de l'AHN i es proposin les solucions per a la seva ubicació, garantint amb els mitjans tècnics idonis la integritat de l'arxiu.

Cal destacar d'aquesta proposició que es continua reconeixent la Generalitat com a productor i, implícitament, titular del fons, però sembla que es fa un pas enrere respecte a l'acord del Consell de Ministres, ja que ara es deixa a l'espera de l'informe d'una comissió d'experts, la Junta Superior d'Arxius, la decisió d'on s'ubicarà el fons de la Generalitat, tot i que d'altra banda s'accepta com a garantia de la "integritat" de l'arxiu de Salamanca la utilització de mitjans tècnics idonis; en aquest sentit com els microfilms ho són, hem d'entendre que s'accepta retornar els originals? Recordem que en aquella època el PP encara no tenia la majoria absoluta.

La Junta Superior d'Arxius crea una comissió reduïda, formada pels historiadors Josep Fontana, Javier Tusell, Santos Julià i Antonio Elorza a qui s'encomana l'estudi i elaboració de l'informe instats pel Congrés dels Diputats.

Tal i com estava previst (sis mesos després), el novembre de 1996, la comissió d'experts de la Junta Superior d'Arxius emet el seu informe que lluny d'apropar la solució, la dilata novament. L'informe recomana: la creació d'un arxiu de la Guerra Civil que tingui com a base la documentació que es troba a la Sección Guerra Civil de l'AHN, que el nou arxiu respecti la «integritat» de la Sección i que es creï un Patronat de l'arxiu que presidirà el Ministeri de Cultura. Alhora, contempla la possibilitat d'efectuar un dipòsit (i no el retorn) de documentació a la institució arxivística que triï la Generalitat. El Patronat hauria de decidir el contingut del dipòsit, prèvia consulta a una comissió tècnica integrada per membres designats pel

presentessin cap dubte i ajornar tan sols el retorn dels lligalls que els arxiviers de l'Estat volien contrastar amb la nova font dels expedients de confiscacions.

No tenim notícia de l'esmentat informe, només sabem que a l'octubre del mateix any 1995 encara no s'havia finalitzat, i que el director general del Llibre, Arxius i Biblioteques s'excusà en la manca de recursos. En conversa amb el director general, el director de l'ANC li va oferir mitjans per finalitzar l'esmentat informe, però el senyor Bobillo va declinar l'ofertament, tot dient que no ho considerava oportú.

El que sí sabem, perquè posteriorment vam consultar part de la documentació generada per la Delegació Nacional de Serveis Documentals, organisme encarregat d'efectuar la requisita, és que l'únic que podien posar de relleu els expedients de confiscacions era A QUI, QUAN, ON i QUÈ es va espoliar. La redacció d'informes detallats, on es deixa constància d'ordres acomplertes i actuacions realitzades, forma part de la cultura administrativa i militar franquista; els testimonis documentals del servei franquista de recuperació de documents en són una prova més. Així, doncs, aquesta nova font explica l'espoliació i permet la identificació de productors, de fons i de titulars. Continuar per aquesta via no els afavoriria gens.

En aquest context, el conseller de Cultura sol·licita per escrit a la ministra de Cultura que, al marge de les petites diferències de criteri respecte a l'inventari que s'han exposat a la

Patronat i per la Generalitat.

L'informe emès per la Junta va condicionar el retorn a la creació d'un arxiu de la Guerra Civil, a la constitució d'un patronat, a l'encàrrec per part del patronat a una comissió d'experts de l'elaboració un informe tècnic i, finalment, a la resposta del patronat.

Entre el 1997 i el 1998, el Partit Independentista (PI) presenta preguntes i proposicions no de llei, al Congrés i al Parlament de Catalunya, amb relació a l'estat de la qüestió i reivindicant el retorn dels originals. En una de les respostes, la ministra del PP, Esperanza Aguirre, insisteix especialment a parlar de dipòsit i no de devolució: es parla de la possibilitat de dipositar documentació a l'arxiu que la Generalitat indiqui, i no de retornar documentació.

A finals de maig de 1998, el director de l'ANC i la cap de l'Àrea dels Fons de l'Administració visiten diversos arxius estatals a Madrid, Salamanca, Àvila i Alcalá de Henares. A Salamanca, en una estada molt breu, consulten documentació del fons de la Delegació Nacional de Serveis Documentals. Tot i fer una prospecció ràpida, la consulta va posar en evidència que aquesta font detalla com es va organitzar l'espoliació, qui en va ser víctima i què es va espoliar; motius tots ells suficients perquè no prosperés l'objecció argumentada anteriorment pel Ministeri basant-se en els expedients de confiscacions.

Entre el 1999 i el 2000 es creen els mecanismes que havia proposat la Junta al seu informe: el març de 1999 per Reial decret es crea l'Arxiu General de la Guerra Civil Espanyola (AGGCE), amb seu a Salamanca, i s'estableix que prendrà com a nucli documental l'existent a la Secció Guerra Civil de l'AHN. Al maig del mateix any es nomenen els vocals del Patronat de l'arxiu, on no n'hi ha cap de català. I al novembre del 2000 es designen els membres de la Comissió d'Experts que han d'elaborar l'informe per al Patronat de l'arxiu.

Formen la Comissió d'Experts els historiadors Antonio Morales (que també és vocal del Patronat de l'arxiu de Salamanca) i Carlos Dardé, ambdós nomenats pel Patronat que presideix el Ministeri de Cultura, i Borja de Riquer i Joan B. Culla, com a historiadors designats per la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

En traslladar el tema al Patronat de l'arxiu de Salamanca, la Junta Superior d'Arxius deixa de participar directament en la polèmica de l'arxiu de la Guerra Civil.

L'encàrrec a la Comissió d'Experts, segons explica la ministra de Cultura del PP al Senat (el 5 de juny de 2000, en resposta a la pregunta del senador Carles Bonet), era estudiar si hi ha alguns documents, des de la perspectiva del Ministeri i sense afectar el principi d'unitat de l'arxiu de la Guerra Civil, que es puguin dipositar a Catalunya. A la vegada, la ministra exposa la voluntat del Ministeri de continuar impulsant la cooperació amb les comunitats autònomes mitjançant reprografies i la informatització dels fons.

Cada cop s'accepta i s'institucionalitza més l'existència de l'arxiu temàtic sobre la Guerra Civil, donant com argument el principi d'«unitat de l'arxiu», quan aquest principi s'aplica a

fons documentals (=documents generats per un productor) i no pas a una institució arxivística, com ara l'AGGCE. D'altra banda, sembla que els sistemes de reprografia i informatització són útils i correctes per als arxius històrics de les comunitats autònomes, però no ho són quan es fa referència a retornar originals i deixar reprografies a l'arxiu de Salamanca. Però amb la documentació catalana d'entitats i particulars, ni tan sols això no s'ha fet.

La Comissió d'Experts va trigar a reunir-se i això provocà preguntes al Senat (de CiU) i al Parlament (de Socialistes-Ciutadans pel Canvi). Al segon semestre del 2001 comencen els treballs dels experts. En un esforç de pragmatisme, els historiadors Culla i de Riquer accepten com a criteri identificar els documents catalans generats abans del 18 de juliol de 1936, amb l'objectiu de proposar que els datats abans d'aquesta data es retornin a Catalunya, mentre els generats a partir de l'*alzamiento* restarien a l'arxiu temàtic de la Guerra Civil. A l'esforç de pragmatisme s'hi afegia l'esperança que aquest podria ser el primer d'una sèrie de retorns que seguirien en un futur. Val a dir que, en aquells moments, quan es parla de retorn es fa referència a tota la documentació catalana que es troba a Salamanca i no només als 507 lligalls de la Generalitat.

Arxivísticament és tan inacceptable deixar a Salamanca els documents datats després del 18 de juliol com deixar-los tots. Tanmateix, és cert que si se n'haguessin retornat uns quants s'hauria reduït el volum de documents catalans a l'AGGCE. És una qüestió quantitativa, però qualitativament no canvia res: els arguments per al retorn són exactament els mateixos per a la documentació anterior i posterior al 18 de juliol. En qualsevol cas, mai no es podrà dir que a Salamanca es conserva *tota* la documentació sobre la Guerra Civil, o *tota* la que es va produir durant la Guerra Civil, o *tota* la que és necessària per a l'estudi de la Guerra Civil. El que sí que podem dir és que a Salamanca hi ha documents que *res* no tenen a veure amb la Guerra Civil.

Des de primers de 2002 novament els grups parlamentaris catalans han formulat preguntes al Senat i al Congrés amb relació a l'estat dels treballs de la Comissió i a quin valor tindrà l'informe emès pels experts i com s'aplicarà, en cas que es proposi el retorn de documents. En respostes al Congrés i al Senat, la ministra del PP, Pilar del Castillo, emfatitza la «*unidad del archivo*», alimentant la confusió entre arxiu i fons, i deixa clar que en el supòsit que la Comissió d'Experts consideri que hi ha alguns documents que poden estar a Catalunya, la decisió és del Patronat, ja que l'informe de la Comissió no és vinculant.

Al marge de les actuacions a les cambres representatives, al començament de l'any, fruit d'una iniciativa ciutadana es constitueix a Catalunya la Comissió de la Dignitat. L'objectiu d'aquesta plataforma popular és reclamar el retorn dels arxius confiscats a institucions i personalitats catalanes que es troben a l'AGGCE. Per això, el 31 de gener es redacta una Declaració que s'envia a personalitats d'arreu del món per tal que s'hi adhereixin. Al mes de juny s'havien recollit més de 500 signatures d'adhesió d'intel·lectuals, com ara Noam Chomsky, cate-

Sala de consulta de l'AGGCE. Gener de 2002.

© A. Bernal

dràtic del Massachusetts Institute of Technology; Francesco Cossiga, president emèrit de la República Italiana; Peter Gabriel, músic; Rigoberta Menchú, Premi Nobel de la Pau 1992; Joan Oró, professor emèrit de la Universitat de Houston; Adolfo Pérez Esquivel, Premi Nobel de la Pau 1981; Paul Preston, professor del London School of Economics; Nawal el Saawadi, escriptora i lluitadora pels drets humans; i l'exdirector general de la UNESCO, Federico Mayor Zaragoza, entre d'altres.

Amb l'encàrrec de comprovar les dates extremes de la documentació d'uns 200 lligalls de PS Barcelona, PS Lleida i PS Madrid que contenen documentació d'entitats i particulars de Catalunya, dues arxiveres de l'ANC (Anna Duran i Àngels Bernal, arxivera i cap d'Àrea, respectivament) es traslladen a Salamanca a finals de gener. A més de les comprovacions cronològiques, s'aprofita per consultar altra documentació que es conserva a l'AGGCE. Les consultes realitzades durant l'estada demostren novament el que ja se sabia:

- a) De la documentació espoliada a Catalunya, que teòricament es troba als PS Barcelona i PS Lleida, només els 507 lligalls de la Generalitat de Catalunya estan correctament organitzats, descrits i reproduïts en microfilm. Atès que als investigadors de sala de consulta se'ls ofereixen les còpies en microfilm, el retorn dels originals a Catalunya no significaria cap canvi amb relació a la comunicació i la difusió que d'aquesta documentació en fa l'AGGCE.
- b) L'altra documentació, la d'entitats i particulars, es troba barrejada i capiculada i, en alguns casos, infectada per fongs (és el cas d'alguns documents del CADCI i d'ERC que vam poder consultar). Als investigadors de sala els ofereixen les relacions fetes per la Guàrdia Civil durant el franquisme. Són relacions parcials, imprecises i incorrectes; defectes que s'han traslladat als índexs toponímic i de matèries.
- c) Als 200 lligalls consultats hi ha documentació dels anys de la guerra, però fins i tot n'hi ha de finals del segle XIX.
- d) Consultant la descripció d'altres PS, com ara Aragó, Castelló i Vinaròs, s'hi troba documentació catalana. En aquest sentit caldria comprovar si es tracta de productors de fons, i no solament d'autors de documents. Atès que dins els PS Barcelona i Lleida vàrem trobar documentació de produc-

tors d'altres indrets, se suposa que pot passar el mateix als altres PS.

- e) Els PS de premsa i propaganda (cartells, targetes postals, calendaris, làmines, banderes i mapes-plànols), com també el PS Militar i el PS Documentació Particular contenen igualment documentació catalana.
- f) Les col·leccions bibliogràfica i hemerogràfica també s'han nodrit de publicacions dels PS Barcelona i Lleida.
- g) La documentació generada per l'organisme al servei de la repressió franquista, la DNSD, està organitzada, descrita, en bon estat de conservació, arxivada i ben diferenciada dels documents espoliats. El tractament efectuat avala la idea que es tracta d'un conjunt documental diferent de la documentació que es troba als diversos PS.
- h) El Fitxer General remet normalment al lligall de documentació espoliada que ha servit de font d'informació. A la pràctica no sempre es localitza el document al lligall corresponent. El desordre, la manca d'organització i la inadequada descripció en són la causa.

Al començament de febrer, les arxiveres de l'ANC van facilitar a l'historiador Borja de Riquer la datació extreta dels 200 lligalls consultats.

El juny de 2002 la premsa es fa ressò de les discrepàncies dins la Comissió d'Experts. Mentre els historiadors catalans, Borja de Riquer i Joan B. Culla, han seleccionat els documents que s'han de retornar seguint el criteri acordat que prenia com a referència els documents datats amb anterioritat al 18 de juliol de 1936, els historiadors proposats pel Ministeri, Carlos Dardé i Antonio Morales, canvien de criteri i consideren que els documents anteriors al 18 de juliol també poden ser antecedents de la Guerra Civil i que, per tant, haurien de restar a l'AGGCE. Només els documents anteriors a 1914 es podrien retornar a Catalunya. Les diferències entre els experts provoquen que es presentin dos informes per separat al Patronat de l'arxiu de Salamanca.

El 22 de juliol, la ministra, en qualitat de presidenta del Patronat, fa pública la seva resolució: davant la manca de coincidència dels informes dels experts, el ple del Patronat resol que NO ES RETORNA RES. Els dies següents la reacció dels polítics catalans es tradueix en proposicions no de llei i propostes de resolució presentades al Congrés i al Parlament de Catalunya, on es torna a reivindicar el retorn dels documents (sobretot els seleccionats pels historiadors Culla i de Riquer) i es planteja recórrer la resolució del Patronat per via legal.

Per acabar, volem recordar l'actual composició del Patronat de l'arxiu de Salamanca:

President/a:	ministre/a d'Educació, Cultura i Esport.
Vicepresident:	elegit pel ple entre els vocals per designació.
Secretari:	el director de l'AGGCE.
Vocals nats:	un representant de la Junta de Castella i Lleó (proposat pel president de la Junta), l'alcalde de Salamanca,

el secretari d'Estat de Cultura,
el rector de la Universitat de Salamanca,
el director general del Llibre, Arxius i
Biblioteques de l'Estat,
el subdirector general dels Arxius Estatals.

Vocals per designació: fins a deu vocals designats pel Ministeri, d'entre personalitats rellevants dins l'àmbit de la cultura. Són nomenats per un període de tres anys.

- Tanquem aquesta etapa de gran activitat en diferents àmbits amb més confusió que abans i fent passes enrere en relació amb l'acord del govern del PSOE de retornar la documentació. La decisió de retornar els arxius passa del Govern al Congrés, del Congrés a la Junta Superior d'Arxius, i d'aquesta al Patronat de l'arxiu de Salamanca (jutge i part?). Es confonen els conceptes i els criteris arxivístics més que mai. Ara, a més de la unitat artificial de l'arxiu temàtic sobre la Guerra Civil, es dubta del treball d'identificació fet als anys vuitanta, es parla de documents anteriors i posteriors al «*glorioso alzamiento*». I sota l'aparent voluntat de consultar els experts —remarquem que no es reconeix els arxivistes com a experts en el tema— es justifica una decisió exclusivament política presa d'antuvi: no es vol retornar res.

Si bé des del govern de Madrid es continua reconeixent els productors dels fons catalans, no es fa explícit el reconeixement de la titularitat, és més, explícitament es parla de dipòsit i no de retorn.

Un aspecte positiu: es reivindica de la mateixa manera tota la documentació catalana retinguda a Salamanca; la que va generar la Generalitat republicana, però també la que pertany a entitats i particulars.

5.4. LA DARRERA OBJECCIÓ, 2002: LES RECOMANACIONS D'UN GRUP DE TREBALL DE LA UNESCO SOBRE LA CONSERVACIÓ DELS ARXIUS D'ORGANISMES REPRESSIUS

La ministra ha dit que, amb la resolució del Patronat de no retornar res, el tema queda tancat. Però des de Catalunya no es pensa el mateix. En reprendre l'activitat política després de l'estiu del 2002, els polítics catalans (CiU, IC-V) reivindiquen novament al Congrés, al Senat i al Parlament de Catalunya el retorn dels arxius.

En resposta a la interpel·lació presentada pel senador Josep Varela (CiU), la ministra novament s'escudará en aspectes tècnics per justificar la seva decisió de no retornar la documentació.

Ara ja no es parla de la necessitat d'ajornar el retorn davant la manca d'identificació dels fons (argument inicial de Ricardo de la Cierva, de la UCD), ni del fet que amb el retorn perilla la unitat "temàtica" de la Sección Guerra Civil (esmentada pel socialista Jordi Solé Tura), ni tampoc de l'ajornament del retorn davant l'existència d'una nova font documental que

podria arribar a invalidar part de la identificació feta (argument exposat al final del mandat socialista); ara l'objecció del PP és una altra: no es retornarà res per recomanació de la UNESCO i amb aquesta resolució consideren tancada la polèmica.

Com en anteriors ocasions, el representant del govern de Madrid tergiversa els conceptes arxivístics. Per veure-ho, primer situarem en el seu veritable context les esmentades recomanacions de la UNESCO i després les contrastarem amb la resposta que la ministra ha donat al Senat.

L'any 1999 la revista *JANUS* (vol 1, pàg. 12-31), òrgan de premsa del CIA/ICA, publicava l'article «Les archives des services de sécurité des anciens régimes répressifs. Rapport préparé pour l'UNESCO à la demande du Conseil International des Archives». L'article, signat per Antonio González Quintana, exposava l'informe emès per un grup de treball que, entre el 1994 i el 1995, va estudiar els arxius d'organismes repressors.

Formaven el grup: Antonio González Quintana —que era el director del projecte—, de l'AHN-SGC (Espanya); Dagmar Unverhau, dels arxius de la desapareguda Stasi a Berlín (Alemanya); Lazlo Varga, dels Arxius Municipals de Budapest (Hongria); Vladimir Kozlov, de l'Arxiu Estatal de la Federació Russa a Moscou (Rússia); Alejandro González Poblete, president de la Corporació Nacional de Reparació i Reconciliació de Santiago (Xile); Narissa Ramdhani, directora dels arxius del Congrés Nacional Africà a Johannesburg (República de Sudàfrica); i Mary Ronan dels Arxius Nacionals dels Estats Units (EUA). El grup va rebre el suport i els suggeriments de Charles Kecskeméti, del CIA/ICA i d'Axel Plathe, de la UNESCO.

L'article d'Antonio González Quintana es troba en versió espanyola i anglesa al web de la UNESCO. (http://www.unesco.org/webworld/public_domain/security.html)

Volem fer notar que entre el 1986 i el 1994, el director de l'arxiu de Salamanca era Antonio González Quintana, que en més d'una ocasió ha defensat públicament que no s'ha de retornar la documentació a Catalunya. Recordem que ho va fer a les Jornades d'Arxivística de Catalunya, celebrades a Lleida l'any 1995. Des del 1994, Antonio González és l'arxiver del Ministeri de Defensa, el coordinador dels arxius militars. Recentment, González Quintana també és membre de l'ONG Arxivistes sense Fronteres, entitat creada a iniciativa de l'Associació d'Arxivistes de Catalunya.

La idea de crear el grup de treball havia sorgit a la darrera Conferència de la Mesa Rodona del CIA/ICA, feta a Mèxic l'any 1993. Allà es va decidir crear un grup d'experts en arxius de la repressió dels recentment desapareguts règims comunistes, amb l'objectiu d'oferir a la comunitat arxivística internacional una reflexió compartida sobre la problemàtica i unes recomanacions per al tractament. A la pràctica el grup va tractar sobre els arxius de la repressió de qualsevol règim polític, comunista o no, desaparegut durant els darrers 25 anys del segle XX.

Sobre el treball realitzat, l'informe elaborat pel grup alerta que la reflexió que es presenta pretén donar criteris pràctics:

Façana de l'annex per a dipòsits de l'AGGCE. Gener 2002.
© A Bernal

Drets col·lectius:

- El dret dels pobles i les nacions a elegir la seva pròpia transició política.
- El dret a la integritat de la memòria escrita dels pobles.
- El dret a la veritat.
- El dret a conèixer els responsables dels crims contra els drets humans.

Drets individuals:

- El dret a conèixer el destí de familiars desapareguts durant el període repressiu.
- El dret a conèixer les dades existents sobre qualsevol persona que figuri als arxius repressius.
- El dret a la recerca històrica i científica.
- El dret a l'amnistia per a presos i represaliats polítics.
- El dret a la compensació i reparació de danys soferts per les víctimes de la repressió.
- El dret a la restitució dels béns confiscats.

Es reconeix que per als arxius d'òrgans repressius són vàlids els principis i conceptes generals de l'arxivística i, en concret, es destaquen i es tracten en els següents termes aquests:

Identificació de fons

Cal identificar el productor del fons, l'organisme repressiu en aquest cas. Es fan les següents categories d'institucions repressives: serveis d'intel·ligència, cossos paramilitars, tribunals especials, camps de concentració, presons especials, centres psiquiàtrics per a «reeducació» i altres. També s'indica que institucions tradicionals de l'Administració poden ser utilitzades amb finalitats repressives per les dictadures: és el cas de les forces armades, la policia i els cossos de seguretat, els tribunals ordinaris o altres òrgans de l'Administració.

Amb relació als serveis d'intel·ligència, es diu que sovint usen documents confiscats que integren a la seva documentació. Es desaconsella organitzar els documents espoliats com fons diferents al de l'òrgan repressiu. L'ús de l'ordinador per elaborar l'instrument de descripció és la solució per identificar els veritables productors dels documents espoliats.

Treball d'avaluació

Cal fer l'estudi de les sèries documentals i del tipus de dades (confidencials o no) que contenen.

Principi de provenença

Molt breument (és l'aspecte al qual es dedica menys espai) es diu que, en el cas dels serveis d'intel·ligència, «Hemos hablado... y comentado la frecuente presencia de documentos incautados a personas o instituciones civiles, o políticas con el fin de integrar sus documentos, a efectos informativos, con el resto de sus fuentes, tales como periódicos, informes de agen-

«Sin ánimo de ofrecer un conjunto de recetas aplicables a todo caso, pues cada proceso de transición política es distinto de los demás, sí persigue ese debate abierto en el Grupo de Trabajo exponer a los archiveros de los países en proceso de democratización, el conjunto de los problemas con que habrán de enfrentarse y, al mismo tiempo, dejar constancia de las actuaciones que en unos y otros países, con procesos similares, acabados o más o menos avanzados, se ha desarrollado». Així, doncs, som davant d'una proposta i d'unes primeres recomanacions.

Al text presentat, es justifica la necessitat de conservar, protegir i difondre els arxius generats per organismes repressors, tant per la utilitat dels seus documents —permeten compensar les víctimes de la repressió—, com pel seu valor de bé cultural, testimoni documental i històric.

Atès el tipus de dades que contenen (dades personals, algunes de caràcter confidencial), es reflexiona sobre la problemàtica de l'accés i la necessitat de protegir la documentació de possibles mals usos. En aquest darrer sentit es considera que, en processos de transició política, cal posar els documents al més aviat possible a disposició de les noves autoritats democràtiques, aplicar-los el nou marc legal i deixar-los a cura dels professionals dels arxius que, prèviament, hauran assumit un codi deontològic.

L'informe diu que aquests tipus d'arxius tenen força protagonisme durant la transició a la democràcia, perquè es converteixen en mitjans essencials per fer valer els drets col·lectius i individuals següents:

tes, etc. Pues bien, cuando los documentos de estos servicios de inteligencia son transferidos a los archivos generales dentro de la Administración democrática, el único principio de procedencia a respetar, será este último, es decir, el de los documentos creados, recopilados y manipulados por los servicios de información.»

És ben curiós que la versió anglesa i francesa de l'article parlin de *file* i *dossier* (=expedient) on el castellà diu *fuentes*.

La versió francesa diu: «*Elles comprennent fréquemment des documents confisqués concernant les personnes, les institutions civiles ou les hommes politiques, qui on ensuite été intégrés DANS LE DOSSIER où ils côtoient des documents d'autre provenance, comme des journaux, des rapports d'agents, etc. Lorsqu'a lieu le versement des archives des services de renseignement aux Archives du nouveau régime démocratique, il faut respecter cette organisation.*»

La versió anglesa diu: «*They frequently include confiscated documents relating to persons, civil institutions or politicians which have been integrated with material from other sources, such as newspapers, agents reports, etc., in ONE FILE. When the documents of intelligence services are transferred to the general archives of a new democratic State, the provenance to respect is that of the intelligence agency.*»

El terme que corresponia utilitzar era *expediente* en lloc de *fuentes*. Remarquem que *expedient* és una unitat física, més restringida que *fonds*, terme genèric que utilitzem quan ens referim a tota aquella documentació que (es conservi a l'arxiu que es conservi i independentment del fons al qual pertany) serveix de font d'informació per a l'estudi d'un tema en concret. Les fonts d'informació no s'han de confondre amb la paraula fons (=documentació generada per un productor, d'acord amb el principi de provinença). Per tant, el que les recomanacions de la UNESCO proposen mantenir és la unitat dels documents que formen un «expedient o dossier», expedient o dossier que ha d'haver generat el productor del fons i que juntament amb la resta de documents generats per aquest productor formen un conjunt documental: un fons. Contràriament, no formen cap conjunt o unitat que s'hagi de protegir els documents de diverses fonts (=documents de fons diversos) relacionades entre si per un o altre motiu.

Integritat del fons

Aquí s'exposa que si la legislació regula el dret de les persones a la restitució dels seus béns personals, aquest dret pot fer perillar la «perpetuación de la integridad del fondo represivo y una múltiple reclamación podría poner en peligro la pervivencia del conjunto de los documentos que, por otra parte, hemos considerado patrimonio de la colectividad de la Nación.» Es

reconeix, però, el dret dels particulars a reclamar els documents purament personals, els quals s'han de retornar als seus propietaris o hereus. I es proposa que s'ha de reconèixer als propietaris o als hereus d'aquesta documentació el dret a compensació econòmica, en el cas que no optin per dipositar-los voluntàriament a l'arxiu.

Descripció

A l'hora d'elaborar els instruments de descripció s'haurà de tenir en compte el tipus de dades que conté la documentació, per tal de no difondre dades que cal protegir.

Administració arxivística

La documentació s'ha de conservar en una institució d'arxiu, per tal de garantir tant la seva conservació, com l'accés d'acord amb la legislació vigent.

L'informe acaba amb una primera relació de fonts sobre la repressió i amb les conclusions finals que fan referència al caràcter de proposta del treball realitzat i a la necessitat de constituir un fòrum a escala internacional sobre el tema:

«El trabajo realizado por el grupo de expertos no puede ser considerado sino como el comienzo de una actuación internacional que debe profundizarse, integrando en el debate sobre esta problemática a los países alejados de la misma y extendiéndola a los colectivos de defensa de los derechos humanos.

La constitución de un amplio FORO INTERNACIONAL sobre los documentos de las desaparecidas instituciones represivas, con la participación de archiveros, abogados, partidos políticos y parlamentarios, se hace necesaria.»

També s'exposa a l'apartat de conclusions la necessitat d'obtenir més recursos econòmics per tractar els fons i la conveniència de continuar l'elaboració del cens d'arxius de la repressió.

La UNESCO ha acceptat el treball, però no l'ha elevat a norma o a convenció. Ho veiem a l'article d'Axel Plathe «L'UNESCO et la gestion des archives des services de sécurité des anciens régimes répressifs», publicat l'any 2000, al volum que recull les actes del simposi *Mémoire et histoire. Les états européens face aux droits de citoyens du XXI siècle*, fet a Bucarest l'any 1998.

Plathe deixa clar a les conclusions del seu article:

- Es tracta de la proposta d'un grup de treball.
- Cal constituir un fòrum internacional, en què participin arxiviers, advocats, representants de partits polítics i de grups de defensa dels drets humans, i fins i tot d'altres institucions.

Interior de la sala on es reproduceix una lògia maçona. AGGCE.
 Gener 2002
 © A. Bernal

- Es tracta de la proposta d'un grup de treball, amb recomanacions i prou.
- S'hi plantegen temes interessants i necessaris de resoldre amb relació a arxius d'organismes repressors i a fons espoliats, com ara, les qüestions sobre la conservació, l'accés i la titularitat.
- Només a la versió espanyola es desvirtua el principi de proveniència i es confon el lector utilitzant la paraula *fuentes* en lloc d'*expediente*, com pertoca.
- Fins i tot per als documents espoliats que han quedat integrats dins d'expedients generats pels repressors, es reconeix la titularitat a les víctimes de l'espoliació (es parla de compensació econòmica o de decidir el destí de la seva documentació).
- S'accepta la informàtica com a sistema per identificar el veritable productor dels documents, però no es diu que la mateixa eina serveix per deixar constància de quins documents van ser espoliats, qui ho va fer i on els va conservar. Aquesta segona opció, respectaria més fidelment els principis de l'arxivística, alhora que reconeixeria els drets a les víctimes de l'espoliació.
- Estem d'acord que qualsevol resolució sobre el tema, haurà de ser el fruit d'un consens internacional, a partir d'un fòrum interdisciplinari d'arxiviers, advocats, representants de partits polítics i de grups de defensa dels drets humans.

Fins aquí ens hem referit a l'informe dins del seu context tècnic. Ara, tornem a l'escenari polític per veure la resposta que dóna la ministra de Cultura, Pilar del Castillo, a la interpel·lació presentada al Senat per CiU sobre les intencions futures del govern amb relació a l'arxiu de Salamanca.

Justament el passat 11 de setembre, la ministra respon que es manté el criteri del Patronat, segons el qual, en nom de la «*unidad de archivo*», no es retorna res. En justificació al·lega les recomanacions de la UNESCO sobre la conservació dels arxius d'organismes repressors. I amb això dóna per tancada la qüestió.

Aturem-nos en les afirmacions de la ministra i en l'ús que fa de les recomanacions del grup de treball sobre arxius d'organismes repressius:

«...*Cuando administrativamente se suprime un organismo, nos queda y debe quedar su documentación, bien como antecedente del que hereda sus competencias o bien como testimonio histórico, siendo este el caso que realmente nos ocupa (...).*

Estas consideraciones (...) explican la defensa del principio de unidad del archivo realizada por este Patronato; principio archivístico universalmente reconocido para este tipo concreto de instituciones originadas en el ejercicio de las funciones represivas de los órganos administrativos en regímenes no democráticos.»

El primer paràgraf afecta la documentació generada pels Serveis de Recuperació (DNSD), o pel Tribunal per a la

A l'article d'Axel Plathe, com a les versions anglesa i francesa de l'article de González Quintana, en parlar del principi de proveniència no es considera convenient separar la documentació que, malgrat que forma part d'un altre fons original, ha quedat integrada dins dels dossiers elaborats pels òrgans repressors. Seria el cas de documentació espoliada integrada als expedients de la Causa General, però no és el cas de la documentació espoliada que es troba a Salamanca, que sempre ha estat ben diferenciada dels expedients de l'òrgan al servei de la repressió, la DNSD.

Sobta veure com la traducció al francès del text de González, feta per Philippe Charon, o la versió anglesa que figura al *web* de la UNESCO parlen en els mateixos termes que Axel Plathe: no separar la documentació integrada dins d'un expedient produït per l'organisme repressor. Veiem com l'errada (involuntària o intencionada) del text espanyol d'Antonio González, que utilitza un genèric com *fuentes* en lloc del terme precís *expediente*, ha estat corregida per aquells que volen ser fidels als principis arxivístics i a la defensa dels drets humans.

Per la nostra part, la valoració que fem de l'esmentat informe és la següent:

Repressió, la Causa General, les presons, els arxius de la policia, de l'exèrcit o de qualsevol altre organisme amb funcions repressives. I en aquest sentit no hi tenim res a dir.

Però al segon paràgraf comença l'intent de confusió: la ministra vol aplicar la unitat d'arxiu (de fons) a la documentació generada per l'organisme repressor (que forma un fons propi i independent), afegint-hi la documentació espoliada que, en el cas de Salamanca, no s'ha integrat mai als expedients de la DNSD i encara avui es troba físicament ben diferenciada de la produïda per l'òrgan repressor, per la qual cosa no forma part del fons de l'organisme repressor.

«...Me parece fundamental subrayar que en 1993 el Consejo Internacional de Archivos creó un grupo de trabajo de expertos en archivos de la represión de los regímenes comunistas (...). En enero de 1994 se constituyó dicho grupo con el patrocinio de la UNESCO. El informe final de este grupo de trabajo, aprobado en su tercera reunión celebrada en 1995 y publicado por la UNESCO en 1997, recomienda lo siguiente: Primero, conservar los documentos represivos sometidos al imperio de la ley y en manos de profesionales de los archivos, por la importancia que tales fondos documentales tiene para las personas afectadas en el ejercicio de sus derechos individuales y como testimonio insustituible para la memoria de los pueblos. Segundo, ponerlos tan pronto como sea posible bajo el control de las nuevas autoridades democráticas. Tercero, custodiarlos en instituciones archivísticas enmarcadas en el sistema general de archivos de las administraciones públicas del país. Cuarto, protegerlos legalmente como bienes de interés cultural. Quinto, garantizar el ejercicio de los derechos individuales con el apoyo de los archivos. Sexto, divulgar el conocimiento de los archivos. Séptimo, aplicar los principios archivísticos al tratamiento de estos fondos particularmente el de procedencia lo que implica el respeto de la integridad del fondo y su orden original. (...)

Com hem dit, les recomanacions del grup de treball no són principis arxivístics, ni convencions de la UNESCO, sinó un punt de partida per al debat entre els diferents sectors afectats. La ministra ha ordenat les recomanacions al seu aire, ja que no figuren així en cap de les versions (ni anglesa, ni francesa, ni espanyola), ni tampoc a l'article d'Axel Plathe. Però, tot i així, en tant que recomanacions genèriques, les podríem acceptar tal i com les exposa la ministra.

Amb el que no podem estar d'acord és amb el paràgraf que reproduïm a continuació, on la ministra torna a confondre el fet d'integrar documents dins d'un expedient, amb el fet de consultar documentació espoliada que mai s'ha integrat als expedients elaborats pels organismes al servei de la repressió.

«El uso de documentos confiscados fue, en el caso de las instituciones represivas, muy corriente. Es importante identificar la existencia de estos documentos que proceden de otros archivos dentro de los fondos de los órganos represivos, pero si es posible debemos evitar la tentación de organizarlos físicamente como un fondo distinto del fondo represivo. Al término del informe añade: Cuando los documentos de estos

servicios de inteligencia son transferidos a los archivos generales dentro de la administración democrática el único principio de procedencia será este último, es decir el de los documentos creados, recopilados y manipulados por los servicios de información (...)»

Volem deixar ben clar que el que s'està reivindicant des de Catalunya no és el retorn de documents que es troben integrats dins d'expedients elaborats per la DNSD, el que es demana és la devolució de documents que la DNSD va consultar, però mai va integrar als seus arxius, mantenint els uns i els altres sempre separats.

Malgrat discrepar amb la ministra, hem volgut fer l'exercici de veure si les set recomanacions esmentades per ella s'acompleixen actualment a l'AGGCE i si s'acomplirien retornant els originals catalans als seus titulars legítims.

PRIMERA. Conservar els documents repressius en mans de professionals dels arxius, per tal de garantir l'exercici dels drets individuals i com a testimoni insubstituïble per a la memòria dels pobles.

A. SITUACIÓ ACTUAL A L'AGGCE

A.1. Documentació generada pels òrgans repressors (la DNSD):

S'acompleix.

A.2. Documentació espoliada a entitats i particulars de Catalunya:

No s'acompleix. No s'ha donat l'oportunitat que els titulars decideixin on volen conservar la seva documentació.

B. DEVOLUCIÓ DELS DOCUMENTS ESPOLIATS A CATALUNYA

B.1. Conservació a l'AGGCE de la documentació dels òrgans repressors:

S'acompliria.

B.2. Dipòsit a l'ANC o a l'arxiu que el legítim titular consideri oportú:

S'acompliria. I en identificar tots els productors s'organitzaria la documentació, convertint-la en veritable testimoni de memòria col·lectiva.

SEGONA. Posar-los sota control de les noves autoritats democràtiques.

A. SITUACIÓ ACTUAL A L'AGGCE

A.1. Documentació generada pels òrgans repressors (la DNSD):

S'acompleix.

A.2. Documentació espoliada a entitats i particulars de Catalunya:

S'acompleix. Tot i que no amb el sentit democràtic consensuat durant la transició, que intenta compensar els greuges comesos durant el franquisme.

B. DEVOLUCIÓ DELS DOCUMENTS ESPOLIATS A CATALUNYA

B.1. Conservació a l'AGGCE de la documentació dels òrgans repressors:

S'acompliria.

B.2. Dipòsit a l'ANC o a l'arxiu que el legítim titular consideri oportú:

S'acompliria i amb l'esperit de la transició a la democràcia, en la línia d'altres acords polítics com: l'amnistia, les indemnitzacions a presos polítics, el reconeixement de serveis prestats a institucions republicanes, etc.

TERCERA. Conservar-los en institucions arxivístiques emmarcades en el sistema general d'arxius de les administracions públiques del país.

A. SITUACIÓ ACTUAL A L'AGGCE

A.1. Documentació generada pels òrgans repressors (la DNSD):

S'acompleix, d'acord amb el sistema arxivístic espanyol.

A.2. Documentació espoliada a entitats i particulars de Catalunya:

No s'acompleix. La Generalitat té competència exclusiva en matèria d'arxius i les entitats privades i els particulars tenen dret a decidir on volen dipositar els seus fons.

B. DEVOLUCIÓ DELS DOCUMENTS ESPOLIATS A CATALUNYA

B.1. Conservació a l'AGGCE de la documentació dels òrgans repressors:

S'acompliria. La documentació generada per organismes estatals s'ha de conservar als arxius estatals.

B.2. Dipòsit a l'ANC o a l'arxiu que el legítim titular consideri oportú:

S'acompliria. El patrimoni documental català s'ha de conservar als arxius que estableix el sistema arxivístic de Catalunya.

QUARTA. Protegir-los legalment com a béns d'interès cultural.

A. SITUACIÓ ACTUAL A L'AGGCE

A.1. Documentació generada pels òrgans repressors (la DNSD):

S'acompleix.

A.2. Documentació espoliada a entitats i particulars de Catalunya:

No s'acompleix ja que, especialment en el cas dels fons privats, no es garanteixen les mesures mínimes de conservació: hi ha documents amb fons (carnets del CADCI i documents d'ERC). A més la barreja, l'amuntegament i la manca de control permet la sostracció indeguda. D'altra banda, mantenint els documents espoliats separats dels seus fons, no es protegeix la unitat del veritable conjunt original.

B. DEVOLUCIÓ DELS DOCUMENTS ESPOLIATS A CATALUNYA

B.1. Conservació a l'AGGCE de la documentació dels òrgans repressors:

S'acompliria.

B.2. Dipòsit a l'ANC o a l'arxiu que el legítim titular consideri oportú:

S'acompliria. Especialment en el cas de l'ANC, atès que és un dels arxius més ben considerats. En aquest sentit, es reconeix a l'ANC la seva adequada política de control dels dipòsits, així com l'esforç constant de conservació, restauració i arxiu de seguretat que fa. Reintegrant els documents espoliats als seus fons originals es col·laboraria a protegir aquests béns d'interès cultural.

CINQUENA. Garantir l'exercici dels drets individuals amb el suport dels arxius.

A. SITUACIÓ ACTUAL A L'AGGCE

A.1. Documentació generada pels òrgans repressors (la DNSD):

S'acompleix.

A.2. Documentació espoliada a entitats i particulars de Catalunya:

No s'acompleix. No es reconeixen els drets dels legítims titulars: el dret a la compensació i reparació de danys soferts o el dret a la restitució dels béns confiscats.

B. DEVOLUCIÓ DELS DOCUMENTS ESPOLIATS A CATALUNYA

B.1. Conservació a l'AGGCE de la documentació dels òrgans repressors:

S'acompliria.

B.2. Dipòsit a l'ANC o a l'arxiu que el legítim titular consideri oportú:

S'acompliria. Els titulars podrien exercir els seus drets.

SISENA. Difondre el coneixement dels arxius.

A. SITUACIÓ ACTUAL A L'AGGCE

A.1. Documentació generada pels òrgans repressors (la DNSD):

No s'ha acomplert. Tot i que el fons sempre ha estat a Salamanca, es va començar a divulgar fa pocs anys. I encara avui, tot i estar inventariat no s'ha publicat el seu inventari, ni tampoc es pot consultar per Internet.

A.2. Documentació espoliada a entitats i particulars de Catalunya:

Exceptuant l'inventari de la Generalitat i el dels fons maçons de Catalunya i les Illes, la documentació d'entitats privades i particulars no s'ha descrit arxivísticament. La manca de rigor de les relacions fetes per la Guàrdia Civil no permet conèixer el veritable contingut de la documentació.

B. DEVOLUCIÓ DELS DOCUMENTS ESPOLIATS A CATALUNYA

B.1. Conservació a l'AGGCE de la documentació dels òrgans repressors:

S'acompliria, sempre que se'n fes més difusió de la que se n'està fent actualment. Per exemple, hauria de ser consultable a través d'Internet.

B.2. Dipòsit a l'ANC o a l'arxiu que el legítim titular consideri oportú:

Qui realment ha difós l'existència dels documents de la Generalitat, ha estat la mateixa Generalitat publicant-ne l'inventari. Actualment, aquesta descripció també es pot consultar per Internet des del *web* de l'ANC: *Fons Generalitat de Catalunya (II República)*. Per a la documentació d'entitats i particulars la manca de tractament arxivístic dificulta la seva difusió. L'únic que ha difós el Ministeri és l'inventari dels fons maçons de Catalunya i les Illes.

SETENA. Aplicar els principis arxivístics al tractament d'aquests fons, particularment el de procedència, que implica el respecte a la integritat del fons i del seu ordre original.

A. SITUACIÓ ACTUAL A L'AGGCE

A.1. Documentació generada pels òrgans repressors (la DNSD):

S'acompleix. Es conserva, es tracta i es descriu com un fons diferenciat.

A.2. Documentació espoliada a entitats i particulars de Catalunya:

No s'acompleix. Només en el cas de la Generalitat s'ha respectat el conjunt original tenint en compte el productor. El tractament de la documentació de lògies i particulars maçons permet reconstruir intel·lectualment el conjunt original. La documentació d'entitats i particulars es troba barrejada, necessitada del tractament arxivístic adequat.

B. DEVOLUCIÓ DELS DOCUMENTS ESPOLIATS A CATALUNYA

B.1. Conservació a l'AGGCE de la documentació dels òrgans repressors:

S'acompliria. Atès que actualment ja forma un fons diferenciat.

B.2. Dipòsit a l'ANC o a l'arxiu que el legítim titular consideri oportú:

S'acompliria. Reintegrant els documents espoliats als seus fons originals s'aplicarien els principis arxivístics de provenença i de respecte a l'origen.

De totes aquestes reflexions, des del punt de vista tècnic es desprèn que amb el retorn a Catalunya de la documentació espoliada s'acomplirien tant els principis arxivístics reconeguts internacionalment, com —amb escreix— les recomanacions proposades pel grup de treball sobre arxius d'òrgans repressors, constituït amb l'auspici de la UNESCO.

Com hem dit abans, la ministra diu que no es retorna res, però des de Catalunya no s'accepta la negativa. Els mesos de

setembre i octubre han estat els més actius d'aquests 22 anys de reivindicació:

- Diversos titulars dels documents espoliats han iniciat la reclamació per via legal.
- S'han presentat al Senat una interpel·lació (CiU), una moció (CiU) i una pregunta (CiU).
- S'han presentat al Congrés dues proposicions no de llei (IC-V, ERC) i una moció (IC-V).
- S'han presentat al Parlament dues proposicions no llei (ERC, GPS-CpC).
- Representants de la Comissió de la Dignitat s'han desplaçat a Salamanca amb la voluntat d'explicar les raons de la societat catalana entorn dels «papers de Salamanca».
- A Barcelona es concentren més de 5.000 persones en un acte convocat per la Comissió de la Dignitat per demanar el retorn dels arxius a Catalunya.
- A escala oficial, la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat ha creat una comissió d'historiadors i arxiviers (entre els quals hi ha el director de l'ANC) per tal de consensuar una estratègia a seguir.

En resum, la situació actual és la següent:

- Es reconeix la provenença dels documents: la Generalitat, les entitats i els particulars de Catalunya en són els productors.
Ara ja no es parla de la unitat de l'arxiu *temàtic* sobre la Guerra Civil, si no d'una *unitat de fons* i per argumentar-ho s'esmenten les reflexions que un grup de treball de la UNESCO fa amb relació a la "unitat dels documents que formen un expedient". Es confon la *unitat d'expedient* amb la *unitat de fons*. Aquesta esmentada *unitat de fons* no és cap principi arxivístic i no té res a veure amb el principi de provenença, és a dir, amb la *unitat de fons* i amb la *unitat dels documents d'un expedient* generat pel productor d'un fons.
De la titularitat, ni se'n parla.
Des de Catalunya la reivindicació, més que mai, es refereix a tota la documentació catalana a Salamanca: els documents espoliats a entitats, públiques i privades, i a particulars.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Les argumentacions tècniques en què s'ha basat la Generalitat de Catalunya per reivindicar els originals que es troben a Salamanca eren i continuen essent correctes: els legítims titulars demanen recuperar els documents que el franquisme va separar dels arxius originals. El fet que, l'una rere l'altra, des de Madrid s'hagin abandonat cadascuna de les objeccions "tècniques" presentades per evitar el retorn, avala l'argument català a favor de la devolució.

Professionalment, aquesta història de Salamanca sembla un malson on veiem com es tergiversen els principis arxivís-

tics al servei d'una causa, però quina? Descoberts l'un rere l'altre els paranys de les diverses objeccions, ens demanem: hi haurà més objeccions inversemblants?

La situació actual ha canviat poc amb relació al moment de l'inici de la reivindicació. Els temes que continuen pendents són els següents:

- El retorn dels originals espoliats a Catalunya.
- El reconeixement dels legítims titulars, els productors a qui es va espoliar la documentació, d'acord amb el principi de provenença.
- Només s'ha tractat la documentació de la Generalitat i la de les lògies maçonas. La manca de tractament dificulta l'accessibilitat a la resta de documentació, la d'entitats i particulars de Catalunya.
- Tal i com es troba la documentació a l'arxiu de Salamanca, cal tenir en compte que no només hi ha documentació catalana als lligalls dels anomenats PS Barcelona i Lleida, sinó que també n'hi ha als lligalls d'altres PS.
- Per la manca de tractament adequat, en alguns lligalls perillava la conservació dels documents, ja sia per infecció ja sia perquè el desordre possibilita la sostracció indeguda.

Com a darrera reflexió volem insistir sobre la importància de no desmembrar els arxius originals. Els documents, per poder-ne fer una anàlisi històrica correcta i rigorosa, s'han de presentar en el context dels seus fons i del seu productor. Si aquest context es desfà, com van fer els funcionaris de la dictadura, o bé no es vol recuperar, com pretenen alguns polítics actuals, no es fa altra cosa que presentar o afavorir una determinada lectura desdibuixada de la realitat històrica. D'aquesta manera, mantenir la barreja de fons portada a terme pels òrgans de la repressió franquista, a més de ser arxivísticament injustificable, desvirtua i emmascara els moviments socials d'aquell període i la presència que, més enllà de les persones concretes, hi van tenir els diversos corrents ideològics, les institucions, els partits, els sindicats i tota mena d'associacions i moviments populars a través dels quals es van defensar les llibertats.

En resum: d'una banda, la documentació catalana a Salamanca és una part de la nostra memòria històrica que no podem reconstruir amb facilitat, d'altra banda, els legítims titulars dels documents no poden exercir els seus drets.

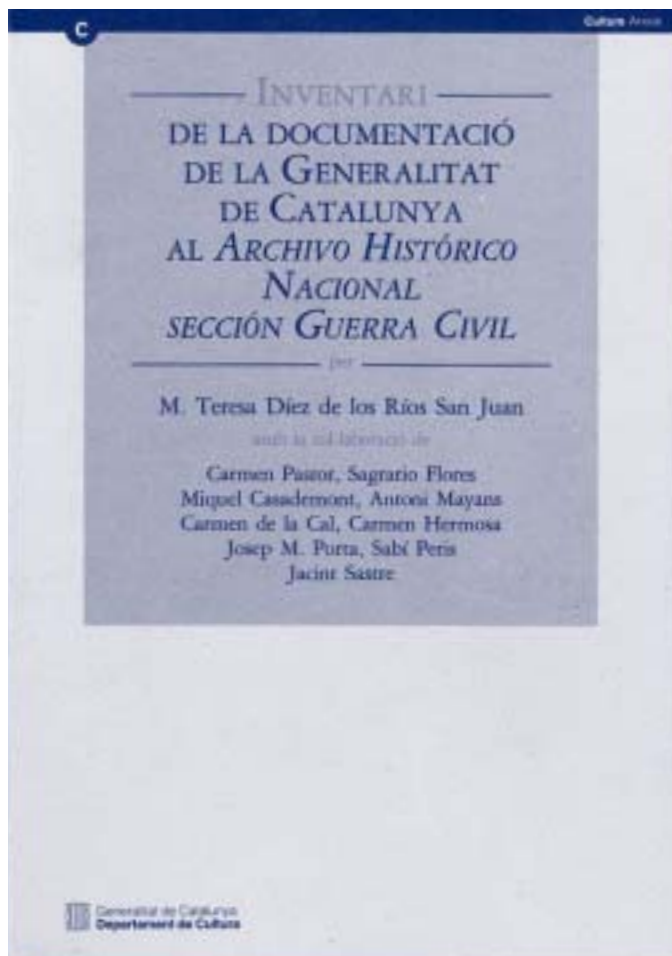
Per acabar, recollim una frase d'Axel Plathe —representant de la UNESCO— que figura al seu article sobre les recomanacions per a la conservació dels arxius d'organismes repressius: «La manera com les joves democràcies conserven i utilitzen els arxius d'organismes repressors mostren, d'una manera força evident, la seva capacitat d'ésser veritables democràcies.» El retorn dels documents és una oportunitat més perquè, entre tots, anem consolidant l'actual democràcia.

Desembre de 2002

**BREU RECALL DE NOTÍCIES DE PREMSA
APAREGUDES L'ANY 2002 EN RELACIÓ
ALS FONS CATALANS INCAUTATS PEL
FRANQUISME**

- «Els “sense papers”», per Llorenç Prats, *La Mañana*, Lleida, 05/02/2002.
- «Els “papers de Salamanca” un altre cop», *Avui*, Barcelona, 07/02/2002.
- «Catalunya entre Salamanca i Artea», per Toni Strubell, *El Punt*, Girona, 12/02/2002.
- «Pujol e Ibarretxe reclaman al Gobierno central el retorno del Archivo de Salamanca», *Diario de Burgos*, Burgos, 13/02/2002.
- «La comisión estudia qué documentos del Archivo pueden retornar a Cataluña», *La Gaceta. Diario de Salamanca*, Salamanca, 14/02/2002.
- «Castilla y León pedirá garantías de unidad en el Archivo de Salamanca», *El País* (edició Catalunya), Barcelona, 14/02/2002.
- «Los expertos del Archivo de la Guerra Civil dan por hecho el traslado de una parte a Cataluña», *La Razón*, Madrid, 15/02/2002.
- «El historiador Carlos Dardé defiende que parte del Archivo de Salamanca vaya a Cataluña; ya puestos ¿por qué nó trocear el Dalí o el Guggenheim?», *La Razón*, Madrid, 15/02/2002.
- «Salamanca puede devolver los papeles de antes del 1936», *La Vanguardia*, Barcelona, 15/02/2002.
- «Preston veu “escandalós” que encara hagin de tornar els “papers de Salamanca”», *Avui*, Barcelona, 08/03/2002.
- «Fernando de Lanzas aboga por la unión del Archivo de la Guerra Civil de Salamanca», *La Razón*, Madrid, 12/03/2002.
- «Los papeles anclados en Salamanca», *La Vanguardia*, Barcelona, 31/03/2002.
- «Written in blood», *The Herald*, Glasgow, 13/04/2002.
- «El principal diari escocès denuncia l’afer dels papers de Salamanca», *Avui*, Barcelona, 25/04/2002.
- «Els papers de Salamanca», per Jordi Clivillé, *Diari de Girona*, Girona, 11/05/2002.
- «Recuperar els Arxius, un acte de dignitat», *El Triangle*, Barcelona, 27/05/2002.
- «Graves discrepancias en la comisión de los papeles de Salamanca», *La Vanguardia*, Barcelona, 25/05/2002.
- «Suport mundial al retorn dels “papers de Salamanca”», *Avui*, Barcelona, 12/06/2002.
- «Intelectuales de todo el mundo exigen el retorno de los papeles de Salamanca», *La Vanguardia*, Barcelona, 12/06/2002.
- «Fracasa el acuerdo entre expertos para la devolución de los “papeles” de Salamanca», *La Vanguardia*, Barcelona, 13/06/2002.
- «Propuesta de iniciativa unitaria por los “papeles” de Salamanca», *La Vanguardia*, Barcelona, 14/06/2002.
- «La ruptura de un pacto motivo el fracaso de la comisión del Archivo de Salamanca», *ABC*, Madrid, 14/06/2002.
- «El director del Archivo de Salamanca niega que el centro sea un desastre», *ABC*, Madrid, 15/06/2002.
- «Peces-Barba repite en el Patronato en el Archivo de Salamanca aunque nunca ha asistido», *La Razón*, Madrid, 19/06/2002.
- «Mas reconoce que el PP no devolverá los papeles de Salamanca», *La Mañana*, Lleida, 22/06/2002.
- «Declaració d’intel·lectuals i personalitats d’arreu del món en relació als documents exhibits en la mostra *Propaganda en Guerra*, programada en els actes organitzats amb motiu de la proclamació de Salamanca Ciutat Europea de la Cultura 2002», *El País*, Madrid, 23/06/2002.
- «Los archivos de Salamanca dividen a los expertos», *El Periódico*, Barcelona, 26/06/2002.
- «ERC obre la via judicial pels “papers de Salamanca”», *Avui*, Barcelona, 01/08/2002.
- «Inutilidad de la vía política», *El País* (edició Catalunya), Barcelona, 01/08/2002.
- «Papers de Salamanca», per Pere Anguera, *El Punt*, Tarragona, 01/08/2002.
- «Amb ulls cristians», per Josep M. Totosaus, *El 3 de Vuit*, Vilafranca, 02/08/2002.
- «Mentiras de Salamanca», per Mariona Corominas, *La Vanguardia*, Barcelona, 03/08/2002.
- «Papers d’estrassa», per Jordi Llavina, *Avui*, Barcelona, 03/08/2002.
- «Los papeles de Salamanca», *Diari de Terrassa*, Terrassa, 03/08/2002.
- «El Ayuntamiento (de Terrassa) se sumará a las acciones legales de la Generalitat», *Diari de Terrassa*, Terrassa, 03/08/2002.
- «Estatut de vençuts», per Josep-Maria Terricabras, *Avui*, Barcelona, 04/08/2002.
- «Un gravíssim pas enrere», per Josep A. Duran i Lleida, *Avui*, Barcelona, 05/08/2002.
- «Cartes “botí de guerra”», per Teresa Pàmies, *Avui*, Barcelona, 05/08/2002.
- «Botí de guerra, botí de sang», per Antoni Segura, *Avui*, Barcelona, 06/08/2002.
- «Lo que natura no da, Salamanca no lo presta», per Joan Besa, *La Mañana*, Lleida, 06/08/2002.
- «Salamanca o Payerbach?», per Josep-Lluís Carod, *Avui*, Barcelona, 07/08/2002.
- «Preguntas a una ministra», per Antoni Strubell, *Avui*, Barcelona, 07/08/2002.
- «Sigue lo de Salamanca», per Ricard Lobo, *La Razón* (edició Catalunya), Barcelona, 07/08/2002.
- «Solé Tura diu que Catalunya no ha de plantejar el retorn dels papers com un combat», *Diari de Girona*, Girona, 07/08/2002.
- «Legajos en cajas de cartón», per Miquel Porta Perales, *ABC*, Madrid, 09/08/2002.
- «Records de Salamanca», per Hilari Raguer, *Diari de Girona*, Girona, 11/08/2002.
- «Objetivamente considerado», per Francisco Casanova, *La Gaceta Regional de Salamanca*, Salamanca, 11/08/2002.
- «El botí de Salamanca», per Carmen Alcalde, *Avui*, Barcelona, 17/08/2002.
- «Salamanca», per Màrius Sampere, *Avui*, Barcelona, 22/08/2002.
- «El director de l’Arxiu Nacional acusa al Gobierno de colonialista», *La*

- Vanguardia*, Barcelona, 23/08/2002.
- «El director del Archivo de Cataluña carga contra Cultura por los “papeles de Salamanca”», *El País*, Madrid, 23/08/2002.
- «Papers de Salamanca», per Miquel Reguant, *Regió 7*, Manresa, 23/08/2002.
- «Vilajoana dice que con la devolución de los papeles de Salamanca acabaría la Guerra Civil», *La Razón* (edició Catalunya), Barcelona, 24/08/2002.
- «Salamanca i la unitat del comte-duc Olivares», *El 9 Punt*, Sabadell, 26/08/2002.
- «La comissió de la Dignitat replica al Govern sobre el Archivo de Salamanca», *Diari de Terrassa*, Terrassa, 27/98/2002.
- «El saqueig de Salamanca», *Diari de Girona*, Girona, 01/09/2002.
- «Del Castillo posa com a exemple de bon arxiu el de Salamanca», *Avui*, Barcelona, 12/09/2002.
- «Los “papeles” de Salamanca en la mesa de la Comisión Europea», *La Vanguardia*, Barcelona, 13/09/2002.
- «La Comissió de la Dignitat demana al Consell d'Europa que suspengui programació de Salamanca 2002», *El Punt*, Barcelona, 13/09/2002.
- «A Salamanca!», per Miquel Roca i Junyent, *La Vanguardia*, Barcelona, 24/09/2002.
- «Piqué propone consultar los Archivos de Salamanca por Internet», *La Razón* (edició Catalunya), Barcelona, 25/09/2002.
- «PP y PSOE bloquean una moción pactada por CiU y PSC sobre los papeles de Salamanca», *La Vanguardia*, Barcelona, 25/09/2002.
- «Algunes lliçons de Salamanca», per Josep Varela, *La Mañana*, Lleida, 25/09/2002.
- «PP y PSOE rechazan una propuesta para devolver fondos del Archivo de Salamanca», *El País*, Barcelona, 25/09/2002.
- «Un catedrático de Salamanca, a favor de retornar el archivo», *Segre*, Lleida, 26/09/2002.
- «Unitat d'arxiu», per Manuel Cuyàs, *El Punt*, Girona, 26/09/2002.
- «El PP (Grup municipal de Granollers) vota a favor que es retornin els documents catalans de l'arxiu de Salamanca», *El 9 Nou*, Sabadell, 27/09/2002.
- «Els advocats catalans també reclamen els seus documents de l'Archi-vo de Salamanca», *Avui*, Barcelona, 28/09/2002.
- «ICV reclamarà per via judicial els papers del PSUC a Salamanca», *Avui*, Barcelona, 08/10/2002.
- «Mobilitzats pels arxius», per Antoni Strubell, *Avui*, Barcelona, 11/10/2002.
- «El PP català qualifica ara els documents de “botí de guerra” i diu que en negociarà el retorn», *Avui*, Barcelona, 15/10/2002.
- «Salamanca ignora la missió unitària catalana per reclamar els “papers”», *Avui*, Barcelona, 15/10/2002.
- «Misión catalana en Salamanca», *La Vanguardia*, Barcelona, 15/10/2002.
- «Massiva manifestació a favor del retorn dels “papers de Salamanca”», *Avui*, Barcelona, 16/10/2002.
- «El PSOE porta ICV a retirar l'afer Salamanca d'una moció», *Avui*, Barcelona, 16/10/2002.
- «Acció Cultural reclama els “papers” del País Valencià que són a Sala- manca», *Avui*, Barcelona, 19/10/2002.
- «La Guerra Civil», per Manuel Vázquez Montalbán, *Avui*, Barcelona, 19/10/2002.
- «Carles Fontserè a Salamanca», per Carles Sentís, *Avui*, Barcelona, 20/10/2002.
- «Grandesa i misèria de la dignitat», per Albert Sáez, *Avui*, Barcelona, 20/10/2002.
- «Los papeles de marras», per Manuel Trallero, *La Vanguardia*, Barcelona, 21/10/2002.
- «Per la dignitat», per Gabriel Janer Manila, *Avui*, Barcelona, 21/10/2002.
- «Qui fa el ridícul?», per Teresa Pàmies, *Avui*, Barcelona, 21/10/2002.
- «Salamanca, raons i passions», per Toni Strubell, *Avui*, Barcelona, 23/10/2002.
- «Un grupo de historiadores rebate todos los argumentos del Archivo de Salamanca», *La Vanguardia*, Barcelona, 26/10/2002.
- «Los archivos de Salamanca», carta al director de José A. Frias, Dir. Dpto. Biblioteconomía y Doc. de la Universidad de Salamanca, *La Vanguardia*, Barcelona, 26/10/2002.
- «La dignitat», per Josep-Maria Terricabras, *Avui*, Barcelona, 27/10/2002.
- «Envellits o prehistòrics», pel Col·lectiu J.B. Boix, *Avui*, Barcelona, 27/10/2002.
- «Una regidora del PSOE a Salamanca. A favor de tornar els “papers”», *Avui*, Barcelona, 31/10/2002.
- «CiU votarà el retorn dels arxius de Salamanca però retira la seva moció per no molestar el PP», *El Punt*, Tarragona, 08/11/2002.
- «L'Ajuntament reclamarà als tribunals els arxius de Salamanca si en tres mesos no els hi retornen», *El Punt*, Tarragona, 09/11/2002.
- «Gaspar Llamazares coordinador d'IU s'adhereix a la Comissió de la Dignitat pels “papers de Salamanca”», *Avui*, Barcelona, 11/11/2002.
- «Tarragona i l'arxiu de Salamanca», per Josep Llorens, *El Punt*, Tarragona, 11/11/2002.
- «El botí de guerra és cultura?», per Antoni Strubell, *Avui*, Barcelona, 12/11/2002.
- «Una comissió torna a Salamanca per fer boicot a l'exposició de l'Archi-vo», *Avui*, Barcelona, 12/11/2002.
- «L'Arxiu de Salamanca es fa enrere i no exposa les obres de Fontserè», *Diari de Girona*, Girona, 13/11/2002.
- «Una exposició en Salamanca evita mostrar papeles catalanes», *La Mañana*, Lleida, 13/11/2002.
- «Carta de Salamanca. La memòria de Fontserè», per Aníbal Lozano, *La Vanguardia*, Barcelona, 14/11/2002.
- «Deu pobles valencians també reclamen els seus “papers” de Salaman- ca», *La Vanguardia*, Barcelona, 15/11/2002.
- «Salamanca: almacén que no archivo», *El País* (edició Catalunya), Barcelona, 02/11/2002.
- «Les Borges i Salamanca», per Jordi Satorra, *La Mañana*, Lleida, 05/11/2002.
- «Els papers de Salamanca i el negre de banyoles», per Salvador Martí, *El Punt*, Girona, 15/11/2002.
- «Cervantes contra Catalunya», per Xavier Bru de Sala, *La Vanguardia*, Barcelona, 16/11/2002.

Coberta de l'inventari publicat per la Generalitat l'any 1992.
© Arxiu Nacional de Catalunya

ACTES SOBRE ELS FONS CATALANS A SALAMANCA QUE HAN COMPTAT AMB LA PARTICIPACIÓ DEL DIRECTOR DE L'ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

- «En defensa de Salamanca», per Santiago Cucurella, *El 9 Nou*, Vic, 17/11/2002.
- «La disputa por la custodia de los "papeles" del archivo ha teñido la muestra de polémica», *La Gaceta Regional de Salamanca*, Salamanca, 17/11/2002.
- «Guerra y Posguerra en el año 2002», per Josep Pernau, *El Periódico*, Barcelona, 18/11/2002.
- «Demandas al Archivo de Salamanca», per Josep M. Huertas Claveria, *La Vanguardia*, Barcelona, 25/11/2002.
- «Pont quiere que las diputaciones trabajen unidas en el tema de Salamanca», *La Mañana*, Lleida, 29/11/2002.
- «La UGT reclamarà dilluns oficialment el retorn de los seus "papers de Salamanca"», *Avui*, Barcelona, 30/11/2002.
- «La polémica decisión sobre los papeles de Salamanca / Los papeles de Salamanca. Un intento de reflexión archivística», *Archivamos / Boletín ACAL* núm 43/44/02, Salamanca, 12/2002.
- «Unió pedirà todos sus documentos del Archivo de Salamanca», *El País* (edició Catalunya), Barcelona, 10/12/2002.
- «Teresa Rovira: "pido los libros de mi padre al archivo de Salamanca"», *Diari de Tarragona*, Tarragona, 15/12/2002.
- «Vilajoana: Hay indignación por los papeles», *La Vanguardia*, Barcelona, 15/12/2002.
- «Papers mullats», per Jaume Farriol, *El 9 Nou*, Sabadell, 16/12/2002.

Entrevista al programa *Postres de música* de Catalunya Ràdio, 19/02/2002.

Conferència: «Els papers de Salamanca: un botí de guerra encara?», Vimodí, Ajuntament, 14/08/2002.

Participació a la taula rodona sobre els arxius catalans a Salamanca, conjuntament amb Antoni Strubell, Josep Cruañas i Henry Ettinghausen. Prada de Conflent, Universitat Catalana d'Estiu, 22/08/2002.

Participació a la conferència-debat: «Els papers de Salamanca», conjuntament amb Antoni Strubell i Josep Cruañas. Caldes de Montbui, Acció Cívica Calderina, 13/09/2002.

Participació a la tertúlia cultural del programa *Àgora* de Catalunya Ràdio, emès el 30/09/2002.

Entrevista a Ràdio Sant Cugat, 1/10/2002.

Participació en els actes organitzats per la Comissió de la Dignitat: Acte reivindicatiu a Salamanca, 13/10/2002, acte reivindicatiu a la plaça del Rei, Barcelona, 15/10/2002.

Conferència: «Els papers de Salamanca», Moià, Ajuntament, 17/10/2002.

Conferència: «Els papers de Salamanca», Barcelona, Agrupació de CiU del Poble Nou, 14/11/2002.

Participació al programa *Trenta minuts* de Televisió de Catalunya: «Sense papers», emès el 8 de desembre de 2002.

Conferència: «Els papers de Salamanca», Falset, Ajuntament, 30/11/2002.

Conferència: «Els papers de Salamanca», Sant Cugat del Vallès, Agrupació local de CiU, 10/12/2002.

Conferència: «Els papers de Salamanca». Solivella, Centre Cultural de la Dona, Solivella, 21/12/2002.

REIVINDICACIONS IMPULSADES PER ALTRES INSTITUCIONS I ENTITATS

A més de la Generalitat de Catalunya i de la Comissió de la Dignitat, darrerament han iniciat accions encaminades a identificar i reivindicar la documentació que els va ser espoliada: diversos ajuntaments catalans, partits polítics (UDC, ERC), sindicats (CADCI, UGT) i particulars (com les famílies Cambó i de Rovira i Virgili, o l'artista Carles Fontseré).

També s'estan efectuant accions similars des del País Valencià (Acció Cultural del País Valencià), les Illes Balears (Direcció General de Cultura) i el País Basc (EUDEL, Euskadiko Udalen Elkarte- Associació de Municipis Bascos).